

พงศาวดารเมืองล้านช้าง

และ

ลำดับสกุลสิทธิสารีบุตร

ราชตระกูลล้านช้าง เวียงจันทน์

นางนนทปัญญา (สงวน มกรานนท์)

พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ

คุณหญิงชลปทานธนาภักษ์

(พอน โหตรภวานนท์)

๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔

ณ เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม

สงวนลิขสิทธิ์

บัญชีเรื่อง

	หน้า
คำปรารภ	ก
ประวัติสังเขปคุณหญิงชลประทานธนารักษ์	ข
คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๒	ค
คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๑	ง
ชาติไทยในถิ่นเดิม	๑
เมืองล้านช้าง	๕
(๑) เมืองล้านช้างเวียงจันทน์	๓๕
(๒) เมืองล้านช้างหลวงพระบาง	๕๓
นามสกุลสิทธิสารบุตร	๗๑
เส้นสกุลสิทธิสารบุตร	๗๒
ลำดับพระมหากษัตริย์เมืองล้านช้าง	๗๓
ลำดับสกุลสิทธิสารบุตรชั้น ๑, ๒, ๓,	๗๔-๗๕
ลำดับสกุลสิทธิสารบุตรชั้น ๔, ๕,	๗๕
ลำดับสกุลสิทธิสารบุตรชั้น ๖	๗๖-๗๗
ลำดับสกุลสิทธิสารบุตรชั้น ๗	๗๗-๘๐
ลำดับสกุลสิทธิสารบุตรชั้น ๘	๘๐-๘๒
ลำดับสกุลสิทธิสารบุตรชั้น ๙	๘๒-๘๕
ลำดับสกุลสิทธิสารบุตรชั้น ๑๐	๘๕-๙๐

แก้คำผิด

พงศาวดารเมืองล้านช้าง

และ

ลำดับสกุลสิทธิสาริบุศร

<u>หน้า</u>	<u>บันทึก</u>	<u>คำว่า</u>	<u>แก้เป็น</u>
ม	๘	ขโน่ว	ชนไว
๒	๑๑	เสยน	เสียน
๕	๑๕	เจ้าพระยายหน	พระยายหน
๑๐	๓	ศาสน์	ศาสน
๑๖	๑๐ และ ๑๓	พลู	พล
๒๕	๒	อุปราช	อุปราชา
๓๔	๓	ล้านช้างเวียงจันทน์	ล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์
๔๒	สุดท้าย	กหลาบ	กุหลาบ
๕๕	๖	ชายน้อย	ไชยน้อย
๘๔	๑๕	ทหารบก	ทหาร
๘๖	๕	๒๔๔๘	๒๔๔๗
	๑๑	๒๔๕๒	๒๔๕๑

ประวัติสังเขป

คุณหญิงชลปทานธนารักษ์ เป็นธิดาใหญ่ของนายวัน
สิทธิสารบุตร และ พึ่ง สิทธิสารบุตร เกิดวัน ๔ กุมภาพันธ์
นพศก จุลศักราช ๑๒๔๕ ตรงกับวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๐
ที่บ้านตำบลตรอกบ้านอยู่ ตลาตบางรัก อำเภอบางรัก จังหวัด
พระนคร ได้ทำการสมรสกับ พระยาชลปทานธนารักษ์
(หยอง โหตรภวานนท์) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ มีบุตร ๒ คนคือ

๑. นายเสงี่ยม โหตรภวานนท์

๒. นางนนทบัญญัติ (สังวน มกรานนท์) ภรรยา
พระนนทบัญญัติ (โต มกรานนท์)

คุณหญิงชลปทานธนารักษ์ เป็นผู้โอบอ้อมอารีต่อญาติ
พี่น้อง และเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก เป็นทั้ง
แม่บ้าน ภรรยาและมารดาที่ดี ได้ถึงแก่กรรมโดยโรคดีซ่าน
ณวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๒ ที่บ้านตลาตน้อย อำเภอ
สัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร.

คุณหญิงชลปทานธนารักษ์

กรมพระมหาดไทย

๒๒๒๓ ๒๕๖๓ ๕๐

คุณหญิงชลประทานธรรักษ์

(พอน โหตรภวานนท์)

ชาติะ ๒๔๓๐

มตะ ๒๔๘๒

สิริอายุศม์ ๕๒ โดยปี

คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๒

ลำดับชั้นญาติในสกุลสิทธิสารบุตรนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าประดิษฐาสารีประทานมาให้บ้าง ท่านผู้ใหญ่ใน
สกุลให้มาบ้าง ได้มาจากพระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๑ และที่ ๓ บ้าง และพงสาวดารล้านช้างฉบับ
ภาษาไทยอีสานของพระยาประจักษ์จักรจักร (แหม่ม บุนนาค)
บ้าง ข้าพเจ้าได้รวบรวมตนเองบ้าง เท่าที่หาได้ประมาณ ๑๖-
๑๗ ปี และได้พิมพ์ในคราวหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ แต่เพียง
ชั้นที่ ๕ ถึง ชั้นที่ ๑๐ ของคราวลงไป คราวนี้ได้เรียงถัดขึ้นไป
จากชั้นที่ ๕ นนอีก ๔ ชั้น เมื่อต้องการทราบตั้งแต่ชั้นที่ ๑ ขึ้น
ไปอีก โปรดดพระราชพงสาวดารเมืองล้านช้างหรือไทยใน
แดนอีสาน ซึ่งพิมพ์ไว้ต้นลำดับสกุลนี้

ราชตระกูลเวียงจันทน์เท่าที่ข้าพเจ้าทราบ มีสกุลสิทธิ-
สารบุตร ชาลจันทร และ จันทนากร และมีสกุลอื่นๆ ที่เกี่ยว
ข้องด้วยคือ สกุล ณจัมปาศักดิ์ และ พรหมโบล แต่สำหรับ
สกุลชาลจันทร ข้าพเจ้าทราบดี จึงได้ลำดับไว้ในหนังสือ
เล่มนี้ ส่วนสกุลอื่นๆ ข้าพเจ้าทราบไม่ละเอียด จึงไม่ได้
ใส่ไว้ โปรดสืบโยงเอาเองจากสายสกุลใหญ่ อนึ่ง ข้าพเจ้า
ได้รวบรวมสกุลนี้จนเท่าที่สามารถจะหามาได้เท่านั้น ถ้าขอ
ความอันใดผิดพลาด ก็จงโปรดให้อภัยด้วย

อนึ่ง ในคราวพิมพ์พงศาวดารเมืองล้านช้างครั้งที่ ๒ นั้น
 ข้าพเจ้าได้แก่พระวอและพระตาเป็นคนคนเดียวกัน ดังที่
 สมเด็จพระมหาจักรวาล วัดบวรนิเวศ ได้แนะนำให้ เพราะพระวอ
 เป็นบรรพบุรุษของท่าน ทั้งได้เก็บเสกพระเจ้านันทเสนเป็น
 พระเจ้าล้านช้าง และพระนามพระเจ้าอินทวงศ์เป็นพระเจ้า
 ชัยเชษฐาธิราชที่ ๓ ให้ตรงกับศุภอักษรเวียงจันทน์ และ
 จดหมายเหตุตั้งเจ้าประเทศราช ซึ่ง สรรชลาสัย ได้อ้างไว้ใน
 หนังสือ "ไทยต้องจำ" ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านทั้งสอง
 ที่กล่าวนามมาแล้วข้างต้น รวมทั้งพระสารประเสริฐ (ศรี
 นาคะประทีป) และหลวงศรีอมรญาณ (ศรี อมร) ที่ได้ช่วย
 ทำหนังสือให้ถูกต้องยิ่งขึ้น.

พระยาประมวญวิชาพูล

๕๐๕ ถนนสกลม พระนคร
 ๑๒ พฤศจิกายน ๒๔๘๓

คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๑

พงศาวดารเมืองล้านช้างม้อยู่ในที่ต่างๆ เรียงรายอยู่หลาย
แห่งด้วยกัน ข้าพเจ้าเห็นเป็นการสมควรที่จะรวบรวมไว้เป็น
เล่มเดียวกัน เพื่อจะได้เผยแพร่เกียรติยศของชาวไทยอีสาน
และทั้งจะได้รักษาเรื่องราวของเก่าไว้ด้วย แม่บิดนเมืองล้าน
ช้างเกือบจะสูญสิ้นขอและต้องถูกแยกจากพี่น้องชาวไทยด้วย
กันทุกที แต่เขาก็มีเชื้อชาติอันเดียวกันกับเรา จึงคงเป็นพี่น้อง
กันกับเราอยู่นั่นเอง ถึงในกาลก่อนจะมีการกระทบกระทั่งกัน
มากก่อกวน แต่ก็เป็นเรื่องแล้วมาแล้วในระหว่างพี่น้อง ไม่ควร
จะรื้อฟื้นเก็บมาคิดอีก ควรให้อภัยกันเสีย ตั้งหน้าสमान
สามัคคีโดยช่วยเหลือและยกย่องซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิด
ความสุขความเจริญในมวลชนเชื้อชาติในแหลมทองด้วยกัน

ข้อความสำคัญในทางประวัติศาสตร์หายาก มีแต่ประวัติ
ของพระมหากษัตริย์ เหตุการณ์สงคราม และการจลาจลเป็น
พัน ถึงดั่งนั้น ก็ยังมีน้อยอยู่นั่นเอง ฉะนั้น จะเขียนอย่าง
ประวัติศาสตร์สมัยใหม่ไม่ได้ ส่วนพระเกียรติของพระมหา
กษัตริย์ล้านช้างนั้น จะคงยกย่องไว้อย่างสูงให้สมกับที่เป็น
ประมุขของชนชาวไทยอีสาน ตามประเพณีของเขา

คำ "สัตนาคนหุต" (หมิ่นแห่งช้างร้อยหนึ่ง) เป็น
คำแปลคำ "ล้านช้าง" ฉะนั้น จึงตัดทิ้งเสีย คงใช้คำล้าน
ช้างเดิมต่อไป คำ ล้านช้างนี้ พระยาอนุমানราชชน (ยง

เสฐียรโกเศศ) เห็นว่าเป็นชื่อแม่น้ำโขงตอนปลาย และทั้ง
 ในเวลานั้น แม่น้ำโขงตอนที่อยู่ในประเทศก็เรียกว่า “หลาน
 ช้าง” ล้านช้าง หรือ หลานช้าง สันนิษฐานได้ว่า เป็นคำ ๆ
 เดียวกัน แต่เรียกเพี้ยนกันไปเท่านั้นเอง

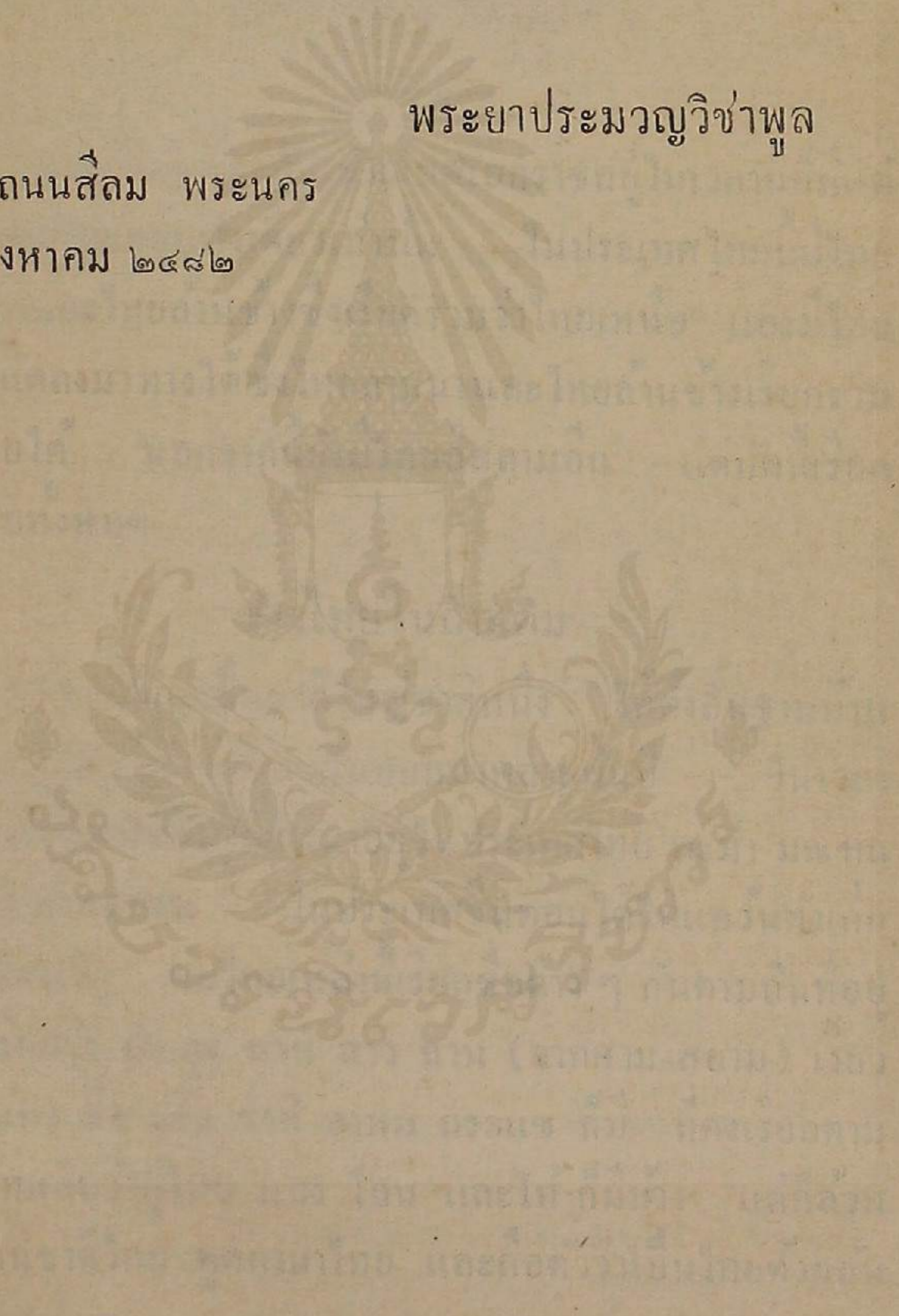
พงศาวดารเมืองล้านช้างได้สำเร็จรูปขึ้นได้ ก็ด้วยอาศัย
 หนังสือต่าง ๆ ต่อไปในใจเป็นหลักพิจารณา คือ พงศาวดาร
 ล้านช้างฉบับที่อยู่ในศาลาสุกขุน และฉบับที่เป็นภาษา
 ของชาวอีสาน ของพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค)
 พงศาวดารโยนก ของพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค)
 พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
 เชอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ คำอธิบายเรื่องในพงศาวดาร
 ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
 เชอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พงศาวดารหัวเมืองภาค
 อีสาน ของหม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม คเนจร) พระ
 ราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยา
 ทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค) และพระปฐมเทวภิบาล (เยี่ยม
 เอกสิทธิ์) ได้กรุณาส่งลำดับวงศ์พระเจ้าหลวงพระบางของเจ้า
 เพ็ชรราชณเมืองหลวงพระบางมาให้ พระยาอุปทิศศิลปสาร
 (นัม กาญจนชวะ) และพระบริหารเทพธานี (เฉลิม กาญจ-
 นาคม) ได้ช่วยกรุณาตรวจแก้ที่ท้วง หลวงศรีอมรญาณ
 (ศรี อมร) ช่วยจัดการพิมพ์

ข้าพเจ้าขอขอบพระเดชพระคุณและพระคุณของท่าน
เจ้าของหนังสือ และท่านที่ช่วยเหลือไว้ในทันที.

พระยาประมวญวิชาพูล

๕๐๕ ถนนสีลม พระนคร

๒๖ สิงหาคม ๒๔๘๒

พงศาวดารเมืองล้านช้าง

(ไทยในแดนอีสาน)

ถิ่นของไทยที่คงเป็นประเทศเอกราชอยู่ในเวลานี้ก็แต่
ประเทศไทยอยู่แห่งเดียวเท่านั้น ในประเทศไทยนี้มีไทย
ลานนาและไทยล้านช้างซึ่งเรียกรวมว่าไทยเหนือ และมีไทย
ที่อยู่ถัดลงมาทางใต้ซึ่งไทยลานนาและไทยล้านช้างเรียกรวม
ว่าไทยใต้ นอกจากยังมีไทยอิสลามอีก แต่บัดนี้เรียก
ว่าไทยทั้งหมด

ชาวไทยในถิ่นเดิม

ชนชาติไทยเป็นชาติใหญ่ชาติหนึ่ง ได้ตั้งถิ่นฐานบ้าน
เรือนอยู่ในทวีปเอเชียตะวันออกมาหลายพันปี ในเวลา
นี้ชนชาติไทยได้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศไทย พะม่า มณฑล
อัสสัมหรืออาหม ในประเทศจีนตอนใต้ในแคว้นตั้งเกีย
เกาะไหหลำ คนไทยเหล่านี้เรียกชื่อต่าง ๆ กันตามถิ่นที่อยู่
เช่นเรียกว่า ปา ลุง ยวน ลาว ฉาน (จากสาม-สยาม) เงี้ยว
หรือแคว ลือ เขิน ข่าตี อาหม กระแซ กิม ทคงเรียกตาม
เขื่อนามเดิมว่าผู้ไทย แถง โถน และไท่ กิมบ้าง แต่กล้วน
เป็นคนชาติไทย พูดภาษาไทย และถือตัวว่าเป็นไทยด้วยกัน
ทั้งนั้น

ถิ่นเดิมของไทยเท่าที่ปรากฏในประวัติศาสตร์แน่ชัดว่า
 อยู่ในลุ่มแม่น้ำอย่างจอตงสองฝั่ง และดินแดนที่อยู่ต่ำลงมา
 ทางใต้ ในเวลานั้นตกเป็นอาณาจักรจีนที่เรียกว่า มณฑลฮุนาน
 มณฑลฮูเป่ มณฑลฮุนหน่า มณฑลกุยจิ๋ว มณฑลกวางตุ้ง
 มณฑลกวางไส มณฑลเมืองและเจ้านายของตนเองปกครอง
 แยกย้ายกันอยู่เป็นหลายอาณาเขตต์ ต่อมาชาวไทยถูกจีน
 รุกรานชิงเอาดินแดน ไทยสู้จีนไม่ได้ พวกที่ไม่อยากอยู่ใน
 อาณาจีนจึงพากันทิ้งบ้านเมืองอพยพลงมาหาภูมิตำเนาใหม่
 เรื่องจีนบุกรุกเอาดินแดนไทยมีปรากฏในเรื่องสามก๊ก ราวๆ
 พ.ศ. ๗๖๘ ว่าเมื่อพระเจ้าเล่าปี่เป็นใหญ่ในเมืองเสฉวน แล้ว
 ต่อมาในต้นรัชกาลของพระเจ้าเล่าเสียนนั้น ขงเบ้งได้ยก
 กองทัพมาปราบเบ้งเฮกหัวหน้าชาวไทยที่อยู่ในเขตต์แดนติด
 ต่อกับแดนเสฉวน เบ้งเฮกแพ้งเบ้ง ๆ จับได้ถึง ๗ ครั้ง
 ขงเบ้งเกลี้ยกล่อมให้เบ้งเฮกยอมขึ้นแก่พระเจ้าเล่าเสียน ใน
 ที่สุดเบ้งเฮกยอม เขตต์แดนไทยแถบนั้นจึงตกไปขึ้นแก่จีน
 พวกไทยที่อพยพมาหาภูมิตำเนาใหม่ พวกหนึ่งไปทาง
 ทิศตะวันตก ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ทริมแม่น้ำคง (สลวิต) และ

๑ จีนหลวงเรียกว่าซ่งหมิง จีนแต่จิ๋วเรียกว่าซงเหมง จีนไหหลำเรียกว่าซงเหมง
 พระบริหารเทพธานี (เฉลิม กาญจนาคม) เห็นว่าคำขงเบ้งซงหมิงนี่คือ "ขุมเมือง" ๆ
 นี้เป็นคนไทย บ้านอยู่ใกล้อาณาเขตต์นครปา เมื่อไปรบเบ้งเฮกก็ใช้ความอะลุ่มอล่วย
 ไม่มีความอาฆาตมาดร้ายเลย แสดงว่าเป็นพวกเดียวกัน อนึ่งขงเบ้งมีลาขว่าอาจเรย์
 ฮกหลง แซ่จุกัด ชื่อเหลียง แซ่จุกัด ก็ออกจะแปลกกว่าแซ่ของชาวจีนอื่น ๆ

อพยพต่อไปในแดนพะม่าจนถึงแดนอัสสัม พวกนี้ได้นาม
ว่าไทยใหญ่ (แต่มักเรียกเงี้ยวหรือฉาน) อีกพวกหนึ่งลงมา
ทางใต้ มาตั้งอยู่ในดินแดนซึ่งเรียกว่าตังเกี๋ย สิบสองเจ้าไทย
(จไทย) สิบสองปันนา (บันนา) ข้างเหนือแม่น้ำโขง พวก
นี้ได้นามว่าไทยน้อย เป็นบรรพบุรุษของพวกไทยที่มาเป็น
ชาวเมืองไทย ชาวเมืองเชียงรุ่ง ชาวเมืองเชียงตุง ชาวเมือง
หลวงพระบาง ชาวเมืองเวียงจันทน์ ชาวเมืองนครจำปาศักดิ์
ชาวลื้อและชาวเขิน

อนึ่ง พวกไทยในเมืองเดิมได้เสียเขตต์แดนทางตะวันออก
ออกไปแก่จีนเป็นอันมากในครั้งนั้นกิต เมืองไทยเดิมก็ยัง
ไม่ศุนย์สน ยังคงมีอาณาเขตต์และพระเจ้าแผ่นดินปกครอง
กันเป็นอิสระต่อมาอีกหลายร้อยปี ปราบฎว่ายังมีห้าแคว้น
รวมกันเข้าเป็นประเทศน่านเจ้า จีนเรียกน่านเจ้าหรือน่านเจ้า
มีพระเจ้าแผ่นดินปกครอง ตั้งราชธานีอยู่ณเมืองหนองแส
(ตาลีฟู) ในมณฑลฮุนหนำของจีนเดี๋ยวนี้ พวกไทยน่านเจ้า
มีกำลังมาก ได้ยกไปตีเมืองชเบต แต่ต่อมาเมื่อราว ๆ พ.ศ.
๑๔๒๐ ได้ยอมเป็นไมตรีกับจีน พระเจ้าแผ่นดินไทย ได้
อภิเษกสมรสกับราชธิดาพระเจ้ากรุงจีนราชวงศ์ถัง เกิด
ราชวงศ์เป็นเชอจิน จึงเป็นเหตุหนึ่งให้ไทยในเมืองเดิมไป
นิยมขนบธรรมเนียมจีน ทั้งประเพณีเดิมของตนเปลี่ยนไป
เอาอย่างจีน ประเทศไทยได้เป็นอิสระอยู่จนถึงเมื่อพระเจ้า

หงวนสี่โจ้วฮ่องเต้ (กบต่ายข่าน) กษัตริย์ต้นราชวงศ์หงวน
ได้เป็นใหญ่ในประเทศจีน และได้ยกกองทัพมาปราบปราม
เมืองไทยเดิมตลอดไปจนแดนพะม่า เมื่อราว ๆ พ.ศ.
๑๗๕๗ แต่นั้นมาเมืองไทยเดิมจึงสิ้นอิสรระตกเป็นเมืองขึ้น
ของจีน

เมื่อไทยน้อยอพยพลงมาตั้งอยู่ทางต้นแม่น้ำโขงในต้งเกีย
สิบสองเจ้าไทย และสิบสองพันนาแล้ว เห็นว่าดินแดนข้าง
ใต้ซึ่งเป็นอาณาเขตต์ลาว (ลาว) อุดมสมบูรณ์กว่า ก็พา
กันอพยพข้ามแม่น้ำโขงลงมาทางใต้ พวกที่มาอยู่ในที่ ๆ
มีผู้เป็นใหญ่ปกครองบ้านเมือง ก็ยอมอยู่ในบังคับบัญชา
เป็นไพร่บ้านพลเมืองของเมืองนั้น ๆ นาน ๆ เข้าชนชาติไทย
ก็อพยพลงมามากเข้า จึงมีชนชาติไทยในแดนลาว มากขึ้น

ในสมัยเมื่อพะม่ากับขอมรบพุ่งแย่งชิงอาณาเขตต์ลาว
กันแล้วอ่อนกำลังลง พวกไทยที่อยู่ทางสิบสองเจ้าไทยมี
มากขึ้น เกิดมีพระเจ้าแผ่นดินไทยซึ่งทรงอำนาจมากองค์
หนึ่ง ทรงพระนามว่า ขุนบรม ยกกองทัพลงมาจากเมืองแกลง
(แกลง) ขับไล่ขอมซึ่งเอาแดนลาวได้ตลอดลงมาจนถึงเมือง
ชะเลียง (สวรรคโลก) แผล้อาณาเขตต์ไทยลงมาตลอดท้องที่
ที่เป็นเขตต์เมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ เมือง
หนองคาย และดินแดนที่เคยเป็นมณฑลภาคพายัพ

ขุนบรมมีพระราชโอรส ๗ องค์ คือ ขุนลอ ท้าวยี่ผาล้าน ท้าวสามจูงสง ท้าวไสผง (ไชยพงษ์ หรือ ไผสง) ท้าวจวังอิน ท้าวลกกรรม และท้าวเจตเจือง (ผอสาม)

ขุนลอ ท้าวลกกรรม และท้าวเจตเจือง (ผอสาม) เกิดจากนางเอศแคง ท้าวยี่ผาล้าน ท้าวสามจูงสง ท้าวไสผง และท้าวจวังอิน เกิดจากนางยมภالا

ขุนบรมให้พระราชโอรสทั้งเจ็ดแยกย้ายกันไปสร้างเมืองอยู่ตามที่ต่าง ๆ ขุนลอสร้างเมืองชะวา (คือเมืองเชียงคง หรือเชียงทองนั่นเอง) ขุนยี่ผาล้าน สร้างเมืองประดิง หรือหนองแส ท้าวสามจูงสงไปสร้างเมืองบัวชุม หรือญวนแก้ว ท้าวไสผง สร้างเมืองลานนา (โยนกนาคนคร) ท้าวจวังอิน สร้างเมืองอโยธยา ท้าวลกกรรมสร้างเมืองคำเกิดหรืออินทปัตต์ ท้าวเจตเจือง สร้างเมืองเชียงขวาง (เมืองพวน)

เมืองล้านช้าง

เมืองล้านช้างหรือประเทศล้านช้างเป็นประเทศไทยในแดนอีสาน ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำล้านช้าง^๑ (โขง) ทั้งสองฟาก

๑ ในศิลาจารึกของพระเจ้าขุนรามคำแหง เรียกคนที่อยู่ริมแม่น้ำว่าเป็นชาวแม่น้ำนั้น ๆ เช่นพวกที่อยู่ที่แม่น้ำฮู่หรือแม่น้ำของก็เรียกว่า “ชาวฮู่ของ” ฉะนั้นคนที่อยู่ริมแม่น้ำล้านช้างจึงเรียกว่าชาวล้านช้าง และเมืองของเขาก็เรียกว่าเมืองล้านช้าง ต่อเมื่อชาวล้านช้างอพยพตามลำน้ำลงมาทางใต้ก็คงเรียกชื่อและประเทศของเขาตามเดิม แม่น้ำล้านช้างนี้ไหลผ่านไปหลายประเทศ ต่างประเทศต่างเรียกชื่อต่าง ๆ กัน ฉะนั้นจึงมีชื่อหลายชื่อ

ฝั่ง ได้เป็นประเทศเอกราชอยู่หลายร้อยปี มีโบราณวัตถุ
สำคัญสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๓๖) อยู่ที่องค์พระ
มหาเจดีย์ชาตูปนม จังหวัดนครพนม เก่ากว่าปราสาทหิน
ของขอม นครพนมเคยเป็นนครหลวงของเมืองลาวหรือลาว
ในแคว้นโคตรบูร จีนเรียกว่าฟูนัน เมืองล้านช้างนมเนอที่
ทั้งหมดประมาณ ๔๗๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร

ขุนลอผู้เป็นพ่อาย ยกพาไพร่พลลงมาสร้างเมืองชะวาซึ่ง
บางสมัยเรียกว่าเมืองเซียงคองหรือเซียงทอง ต่อมาเมื่อเป็น
ราชธานีจึงเรียกแต่เพียง "เมืองหลวง" เฉยๆ ครั้นได้พระบาง
มาไว้ และเกิดมหาราชธานีในเมืองล้านช้างขึ้นสองแห่ง จึง
เรียกเมืองหลวงที่มพระบางว่า เมืองหลวงพระบาง ขุนลอ
ครองราชสมบัติอยู่จนชรามากจึงสวรรคต ขุนชะวาผู้เป็น
พระราชโอรสได้ขึ้นครองราชสมบัติในเมืองล้านช้างสืบไป

ขุนชะวามีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนชะวา
เลา ขุนชะวาสวรรคตแล้ว ขุนชะวาเลาได้ขึ้นครองราช
สมบัติ มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนสูง

ขุนชะวาเลาสวรรคตแล้ว ขุนสูงขึ้นครองราชสมบัติ
ขุนสูงมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนเด็ก

ขุนสูงสวรรคตแล้ว ขุนเด็กได้ขึ้นครองราชสมบัติ
ขุนเด็กมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนคุ่ม

ขุนเด็กสวรรคตแล้ว ขุนคุ่มได้ขึ้นครองราชสมบัติ
ขุนคุ่มมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนคิม

ขุนคมสวรรคตแล้ว ขุนคมได้ขึ้นครองราชสมบัติ
 ขุนคมมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนแก้ว
 ขุนคมสวรรคตแล้ว ขุนแก้วได้ขึ้นครองราชสมบัติ
 ขุนแก้วมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนคาน
 ขุนแก้วสวรรคตแล้ว ขุนคานได้ขึ้นครองราชสมบัติ
 ขุนคานมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนแพง
 ขุนคานสวรรคตแล้ว ขุนแพงได้ขึ้นครองราชสมบัติ
 ขุนแพงมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนเพ็ง
 ขุนแพงสวรรคตแล้ว ขุนเพ็งได้ขึ้นครองราชสมบัติ
 ขุนเพ็งมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนพี
 ขุนเพ็งสวรรคตแล้ว ขุนพีได้ขึ้นครองราชสมบัติ ขุนพี
 มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนคำ
 ขุนพีสวรรคตแล้ว ขุนคำได้ขึ้นครองราชสมบัติ ขุนคำ
 มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนรุง (ฮุง)
 ขุนคำสวรรคตแล้ว ขุนรุง (ฮุง) ได้ขึ้นครองราชสมบัติ
 ขุนรุงมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวแทนโม
 ขุนรุงไม่ตั้งอยู่ในประเพณีโบราณ ยกไพร่พลไปทำ
 สงคราม ๓ ปี ได้เสียผู้คนไปเป็นอันมาก
 ขุนรุงสวรรคตแล้ว ท้าวแทนโมขึ้นครองราชสมบัติ
 ท้าวแทนโมมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวยุง
 ท้าวแทนโมสวรรคตแล้ว ท้าวยุงขึ้นครองราชสมบัติ
 ท้าวยุงมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวเย็ก

ท้าวยงสวรรคตแล้ว ท้าวเย็กได้ขึ้นครองราชสมบัติ
ท้าวเย็กมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวพิน

ท้าวเย็กสวรรคตแล้ว ท้าวพินได้ขึ้นครองราชสมบัติ
ท้าวพินมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวผาด

ท้าวพินสวรรคตแล้ว ท้าวผาดได้ขึ้นครองราชสมบัติ
ท้าวผาดมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวหลวง (หว่าง)

ท้าวผาดสวรรคตแล้ว ท้าวหลวง (หว่าง) ได้ขึ้นครอง
ราชสมบัติ ท้าวหลวง (หว่าง) มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง
พระนามว่าท้าวลิ่ง

บมมะเมตรศก พ.ศ. ๑๘๑๔ ท้าวหลวง (หว่าง) สวรรคต
แล้ว ท้าวลิ่งขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าล้านช้างร่มขาว
ได้เฉลิมพระนามว่าพระยาลิ่ง พระยาลิ่งมีพระราชโอรสองค์
หนึ่งมีพระนามว่าท้าวสุวรรณคำผง พระยาลิ่งครองราชสมบัติ
อยู่ ๔๕ ปีก็ถูกเอาออกจากราชสมบัติ เพราะไม่ได้ตั้งอยู่ใน
ทศพิธราชธรรมและเลยสวรรคต

บมมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๑๘๕๕ ท้าวสุวรรณคำผงได้ขึ้น
ครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าล้านช้างร่มขาว เฉลิมพระนาม
ว่าพระยาสุวรรณคำผง มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่า
ขุนยักพา ๆ มีพระโอรส ๖ องค์ มีพระนามว่า ท้าวพางุม
ท้าวพางงยว ท้าวพายาน ท้าวคานคำ ท้าวพากำ ท้าวพาเขยว
ท้าวพางุมเม อประสูติมีพระหนัดเต็มพระโอษฐ์

ขุนยกฟ้าต้องโทษเพราะไปทำชู้กับนางขอม นางสนม
 พระเจ้านางข้าง จึงถูกขับออกจากพระราชอาณาเขตตลันข้าง
 ท้าวพางมขอตตามพระบิดาไปด้วย เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยเกรง
 กลัวขุนยกฟ้าและท้าวพางม จึงพร้อมกันแต่งให้เถากะโยย
 คนหนึ่ง เถากรางคนหนึ่ง เถาคำคนหนึ่ง หอไชยคนหนึ่ง
 โลดตังคนหนึ่ง ให้เอาเรือลำหนึ่งไปส่งขุนยกฟ้ากับท้าวพางม
 ใต้แก่งลพเหนือเมืองอินทปัต

ขุนยกฟ้ากับท้าวพางมได้ไปขออาศัยอยู่ใน กุฎิพระมหา
 เถรป่าสมันในเมืองอินทปัต ท้าวพางมถวายตัวทำราชการ
 อยู่กับพระยาสิริจุนทรราชพระเจ้าอินทปัต ภายหลังพระเจ้า
 อินทปัตยกนางคำหยาดพระราชธิดาให้เป็นชายาของท้าวพางม
 บิเถาะตรศก พ.ศ. ๑๘๕๔ พระยาสิริจุนทรราชได้ให้
 กองทัพท้าวพางมกับขุนยกฟายกขึ้นไปตีเมืองตลันข้าง ท้าว
 พางมกับขุนยกฟามหนึ่งสอไปเกลี้ยกล่อมเจ้าเมืองรายทางให้
 เข้าด้วย แต่เจ้าเมืองเหล่านั้นไม่ยอมเข้าด้วย

ท้าวเถียน ค่ายอดลูกพระยายห็นเจ้าเมืองพวนถูกขับจาก
 เมือง เพราะเป็นชู้กับนางสนมของพระบิดา มาขอท้าวพางม
 และขุนยกฟ้าไปช่วยตีเมืองพวน ท้าวพางมและขุนยกฟ้า
 ตีเมืองพวนได้และฆ่าเจ้าพระยายห็นเสีย แล้วตั้งท้าวเถียน
 ค่ายให้เป็นพระยาค่ายอครองราชสมบัติในเมืองพวนต่อไป

บมะเส็งเบญจศก พ.ศ. ๑๘๕๖ ขุนยกปากบ้าวพางุ่ม
 จึงส่งพระยาไคยอเกณฑ์เอากองทัพเมืองพวนยกขึ้นไปถึงแดน
 เมืองล้านช้าง ท้าวพางุ่มจึงแต่งราชทูตถือราชสาสน์ไปขอ
 ราชสมบัติเมืองล้านช้างต่อพระยาสุวรรณคำผงพระเจ้าบุ พระ
 เจ้าล้านช้างไม่ยอมให้จึงให้เสนาบดีเกณฑ์กองทัพยกออกต่อ
 รบกับกองทัพท้าวพางุ่ม ได้รับกันหลายครั้ง กองทัพ
 ล้านช้างพ่ายแพ้ท้าวพางุ่มทุกครั้ง พระยาสุวรรณคำผงมีความ
 ละอายแก่พระราชนัดดาเป็นอันมาก จึงเอาเชือกผูกพระสอ
 แขนงข้อในหอสูงสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๓๗ ปี เสนาบดี
 ทั้งปวงจึงพร้อมกันอัญเชิญเอาท้าวพางุ่ม ขึ้นครองราชสมบัติ
 เป็นพระเจ้าล้านช้าง ถวายพระนามว่าพระยาพางุ่มเถลิง
 หล้าธรณ

พ.ศ. ๑๘๕๖ ขุนยกปากบ้าวพางุ่มลงมาทางแม่น้ำโขง
 แม่น้ำแฉ่ง ครั้นมาถึงปากห้วยसानในลำแม่น้ำโขง ประชวร
 ลงสิ้นพระชนม์

บวอกอัฐศก พ.ศ. ๑๘๕๕ พระเจ้าล้านช้างพระยาพางุ่ม
 คิดพยายาท้าวพระยาเมืองเวียงจันทน์ เมืองไผ่หนาม เมือง
 ท้ายหลวง เมืองตีโคกภูตระบอง เมืองตระบองที่ไม่ยอม
 เข้าด้วย จึงยกกองทัพลงไปตีเมืองเวียงจันทน์ เมืองท้าย
 หลวง เมืองตีโคกภูตระบอง เมืองตระบอง เมืองไผ่หนาม
 ตได้ทั้งห้าเมือง พระยาพางุ่มจึงให้พระยาเกาเจ้าเมืองไผ่หนาม

ทำยุทธหัตถีกับพระองค์ ไม่มีใครแพ้หรือชนะ พระยา
 พำงุมจึงตั้งพระยาเถาเจ้าเมืองไผ่หนามให้เป็นพระยาเวียงคำ
 เมืองไผ่หนามจึงเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองเวียงคำ

พระยาศรีจุนทรราชพระเจ้าอินทปัตต์ได้ให้ราชทูตถอรราช-
 ศาสน์ขึ้นไปให้หาตัวพระเจ้าล้านช้างขึ้นไปเผา พระยาพำงุม
 ก็ไปเผา พระเจ้าอินทปัตต์ให้พระยาพำงุมรับศีลห้าต่อพระมหา
 เถรป่าสมันในมหาวิหารพระบาง แล้วจึงยกบรรดาเมืองชน
 ของเมืองอินทปัตต์ข้างฝ่ายเหนือตั้งแต่แก่งลฝขึ้นไปให้ไปขึ้น
 แก่พระยาพำงุมทั้งสิ้น แล้วพระยาพำงุมก็ขอพระบาง พระ
 มหาเถรป่าสมัน พระภิกษุสงฆ์ ๔ รูป สามเณร ๓ รูป
 ราชบัณฑิต ๔ คน กับขอต้นพระศรีมหาโพธิ์ซึ่งได้มาจากลังกา
 ทวีปนั้นต้นหนึ่ง พระยาศรีจุนทรราชก็ให้ตามความปรารถนา
 ครั้นพระยาพำงุมไปถึงเมืองเวียงคำ พระยาเวียงคำมี
 ความโสมนัสศรัทธาต่อพระบางยิ่งนัก จึงเข้าเฝ้าอ่อนวอน
 ขออัญเชิญพระบางไว้กราบไหว้สักการบูชา พระยาพำงุมก็
 ให้พระบางแก่พระยาเวียงคำไว้สักการบูชาตามความประสงค์
 แล้วกลับไปครองราชสมบัติในเมืองล้านช้างตามเดิม

พระยาพำงุมมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าว
 อุ่นเรือน พระยาพำงุมให้เอาท้าวอุ่นเรือนไปตั้งน้ำ เพราะ
 โหรทำนายว่าลูกจะแพ้ว หอหลวงก็เก็บไปเลี้ยงไว้

ครั้นภายหลังพระยาพางุ่มหาตั้งอยู่ในยศตติกรรมไม^๑ เสนา
 พฤตมาตย์รายฎีก^๒พร้อมกันจับพระยาพางุ่มออกจากพระราช
 อาณาเขตตลานช้าง พระยาพางุ่มหนีไปพึ่งพระยากำตันอยู่ที่
 เมืองน่าน พระยาพางุ่มอยู่ในราชสมบัติเมืองตลานช้าง ๔๑ ปี
 พระชนม์ได้ ๗๐ พรรษา กัสนพระชนม์

ประกาศเบญจศก พ.ศ. ๑๕๓๖ สมณพราหมณาจารย์เสนา
 พฤตมาตย์พร้อมกันอัญเชิญท้าวอุ่นเรือนพระราชโอรสพระยา
 พางุ่มชนเสวยราชสมบัติเป็นพระเจ้าตลานช้างรมขาว ถวาย
 พระนามว่าพระเจ้าสามแสนไทยไตรภูวนาธิบดี^๓ ครองน
 บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขสบาย ด้วยพระมหากษัตริย์ตั้งอยู่ใน
 ยศตติกรรม จัดตราคหน้อยเบยคนทั้งหลายได้สามแสนเบย^๔
 พระเจ้าสามแสนไทยมีพระราชโอรส ๖ องค์ พระนามว่า
 ท้าวตลันคำแดง ท้าวคำเต็ม ท้าวพาคัน ท้าวหมื่นไชย^๕ ทั้ง
 ๔ องค์ เกิดจากเจ้านางแก้วยอดพาพระธิดาพระยาอโยธยาท้าว
 กอนคำ เกิดจากเจ้านางน้อยออกสาพระธิดาพระยาเชียงใหม่
 และท้าวลือไชย กับมีพระธิดา ๕ องค์ พระนามว่า เจ้านาง
 แก้วพิมพ์า เจ้านางอโนชา เจ้านางมโนहरา เจ้านางสุภัทธา
 พระเจ้าสามแสนไทยครองราชสมบัติได้ ๒๓ ปี พระชนม์
 ได้ ๖๐ พรรษา กัสวรรคต

๑ คือทำการสำรวจเศรษฐกิจ (น้อย = ครอบครัวย เบย = เงิน คำลึง)

๒ ท้าวใส

๓ ท้าวทองแก้ว

บมะเมสัปตศก พ.ศ. ๑๕๕๘ สมณพราหมณาจารย์
 เสนาพฤตมาตย์พร้อมกันอัญเชิญท้าวล้านคำแดงขนเสวย
 ราชสมบัติเป็นพระเจ้าล้านช้าง พระองค์มีพระราชโอรส ๒
 องค์ คือท้าวยุคกล (ยุคทอง) และท้าวพรหมทัต พระเจ้า
 ล้านคำแดงครองราชสมบัติอยู่ ๑๒ ปี พระชนม์ ๕๒ พรรษา
 กสิวรรคต

บมะแมนพศก พ.ศ. ๑๕๗๐ เสนาพฤตมาตย์พร้อมกัน
 อัญเชิญท้าวพรหมทัตพระราชโอรสพระเจ้าล้านคำแดงขนครอง
 ราชสมบัติเป็นพระเจ้าล้านช้าง อยู่ในราชสมบัติ ๔ เดือน
 ก็ถูกสำเร็จโทษ เสนาพฤตมาตย์จึงพร้อมกันอัญเชิญท้าว
 คำเต็มพระราชโอรสพระเจ้าสามแสนไทยขนทรงราชย์ มี
 พระนามว่าพระเจ้าปากห้วยหลวง ครองราชสมบัติได้ ๕ เดือน
 ก็ถูกถอดในปีเดียวกันนั้นเอง แล้วเสนาพฤตมาตย์จึง
 อัญเชิญท้าวหมื่นชัยพระราชโอรสพระเจ้าสามแสนไทย ขน
 ไปครองเมืองตะบองขอนขนเสวยราชสมบัติได้ ๔ เดือนกับ
 ๒๐ วัน เมื่อพระเจ้าหมื่นชัยรู้ว่าคนจะทำร้ายก็ผูกพระสอ
 สวรรคตในส้วมอาบหน้าเมืองเชียงทอง

บวอกสัมฤทธิศก พ.ศ. ๑๕๗๑ เสนาพฤตมาตย์จึง
 พร้อมกันอัญเชิญท้าวโค (ฟ้าโค) พระโอรสท้าวพาคันพระ
 ราชนัดดาของพระเจ้าล้านคำแดงขนเสวยราชสมบัติเป็น
 พระเจ้าล้านช้าง อยู่ในราชสมบัติ ๘ ปี ถูกปลงพระชนม์
 ที่ผาเดี่ยวต่อแ่งสบคาน

บมระโรงอัฐศก พ.ศ. ๑๕๗๕ สมณพราหมณาจารย์เสนา
 พุฒามาตย์อัญเชิญท้าวก้อนคำพระราชโอรสของพระเจ้าสาม
 แส่นไทย ซึ่งไปครองเมืองเชียงสา^๕นครองราชสมบัติเป็น
 พระเจ้าล้านช้าง มีพระนามว่าพระเจ้าเชียงสา เรียกตาม
 ชื่อเมืองที่เคยไปครองก่อนเสวยราชสมบัติ อยู่ในราชสมบัติ
 ได้ ๗ เดือนก็สวรรคตในปีเดียวกันนั้นเอง เสนาพุฒามาตย์
 ทั้งปวงจึงอัญเชิญท้าวยุคล พระราชโอรสของพระเจ้าล้าน
 คำแดง^๕นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าล้านช้าง อยู่ในราช-
 สมบัติได้ ๘ เดือน ก็พาบ่าวไปฟังข่าวได้เพราะทราบว่าจะมี
 ผู้คิดร้าย

บมระเส็งนพศก พ.ศ. ๑๕๘๐ เสนาพุฒามาตย์ราช-
 ปุโรหิตจึงพร้อมกันอัญเชิญท้าวคำเกิดพระราชนัดดาพระเจ้า
 สามแสนไทย^๕นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าล้านช้าง มีพระ
 นามว่าพระเจ้าคำเกิด อยู่ในราชสมบัติ ๓ ปีก็สวรรคต

ต่อมาพระราชธิดาของพระยาสามแสนไทยองค์หนึ่ง
 พระนามไม่ปรากฏได้เป็นพระมหาเทวี เมื่อพระมหาเทวีไม่
 ชอบใจท้าวพระยาคนใดก็ใช้คนไปฆ่าเสีย ภายหลังเสนา
 อามาตย์จับพระมหาเทวีสำเร็จโทษเสียที่บ้านผาเดียวหัวหนูน
 หินต้นเลื่อยน้ำละ

๑ “หัวหนูนหินต้นเลื่อยน้ำละ” เป็นวิธีทรมานนักโทษคือให้นอนเอาหัวหนูนหิน
 เอาต้นเข้^๕น้ำกำลังไหล

บั๊วอกโทศก พ.ศ. ๑๙๘๓ สมณพราหมณาจารย์เสนา
 พฤตมาตย์ทั้งปวงพร้อมกันอัญเชิญท้าวลือชัยพระราชโอรส
 พระเจ้าสามแสนไทย ซึ่งครองเมืองซ้ายนครองราชสมบัติ
 เป็นพระเจ้านางข้าง ถวายพระนามว่าพระเจ้าชัยจักรพรรดิ
 แผ่นแพ้ว พระองค์มีพระราชโอรส ๑๐ องค์ คือท้าวท่อน
 แก้ว ท้าวแท่งคำ ท้าวยวน ท้าวขวดอ่อน ท้าวจาง ท้าว
 หล้า ท้าวทอง ท้าวภูไท (ลูเพไชย) ท้าวเทพา ไม่ปรากฏ
 พระนามองค์ ๑ มีพระราชธิดา ๗ องค์ คือ เจ้านางศรีวัย
 เจ้านางอิน เจ้านางคาค เจ้านางคำหยาด เจ้านางมั่ง เจ้านาง
 ขาว เจ้านางธารา

เจ้าท่อนแก้วได้เป็นพระยาแสนเมืองแล้วได้เลื่อนขึ้นเป็น
 พระเจ้าเชียงลอ พระมหาอุปราช ท้าวแท่งคำได้ครองเมืองซ้าย
 พระเจ้านางข้างชัยจักรพรรดิแผ่นแพ้ว แต่งให้เสนา
 พฤตมาตย์ไปเชิญพระบางขนมาแต่เมืองเวียงคำ ครั้นมาถึง
 แก่งจันใต้เมืองเชียงคานเรือล่มพระบางพลัดตกน้ำ บรรดา
 คนที่แห่พระบางขึ้นไปนั้นมิได้เป็นอันตราย แต่ภายหลัง
 ปรากฏว่ามีคนอัญเชิญพระบางกลับไปไว้เมืองเชียงคำตามเดิม

บั๊วอกอัฐศก พ.ศ. ๒๐๑๕ บั๊วขวางขุนและเนกอง ยก
 กองทัพญวนมาตีเมืองล้านช้าง มีพลทหารมาเป็นอันมาก
 พระเจ้านางข้างและพระมหาอุปราชก็เกณฑ์พลทหารออกต่อ
 รบเป็นสามารถ รบกันจนถึงอาวุธสิ้น พระเจ้านางข้างเห็น

ว่ากองทัพญวนมีกำลังมากนัก ก็อพยพครอบครัวลงเรือพระ
 ที่นั่งล่องลงไปพักอยู่เมืองเชียงคาน ส่วนพระมหาอุปราช
 ทรงช้าง (เผือก) พร้อมกับนายทหารเอก ๔ คน ท้าวทรสิงห์
 ท้าวทรสาร ท้าวทรเคร ท้าวทรนารายณ์รบญวนกลางเมืองถึง
 ตะลุมบอน พลทหารกองทัพญวนล้มตายเป็นอันมาก พระ
 มหาอุปราชเห็นทหารเห็นดเห็นอ่อนก็ลงจากคอช้างลงเรือ
 พระที่นั่งจะข้ามแม่น้ำโขงไปฝากฝั่งตะวันตก เรือพระที่นั่ง
 ล่มกลางแม่น้ำโขง พระมหาอุปราชจมน้ำทิวังคต ช้าง (เผือก)
 ก็ตายลอยน้ำไปด้วยกัน แล้วบัวขวางขุนและเนิกองแม่ทัพ
 ญวนก็ยกพลทหารติดตามพระเจ้าล้านช้างลงมาถึงปากน้ำพลู
 พระเจ้าล้านช้างชยจักรพรรดิแผ่นแผ้วให้ท้าวแท่งคำ (แทนคำ)
 พระราชโอรสยกกองทัพขึ้นไปตีกองทัพบัวขวางขุนและเนิกอง
 ที่ปากน้ำพลู กองทัพญวนทนฝีมือได้ก็แตกกระจัดกระจาย
 หนีไป พลทหารญวนล้มตายเป็นอันมาก บัวขวางขุนและ
 เนิกองกรบยกกองทัพกลับ ครั้นเดินกองทัพไปถึงแคว้นแดน
 เมืองบัวชุม (ญวน) บังเอิญฟ้าผ่ากองทัพบัวขวางขุนและ
 เนิกองทหารล้มตายลงเป็นอันมาก พระเจ้าชยจักรพรรดิ
 แผ่นแผ้วครองราชสมบัติได้ ๓๗ ปี พระชนม์ ๖๕ พรรษา
 สวรรคตที่เมืองเชียงคาน

ประกาศนพศก พ.ศ. ๒๐๒๐ สมณพราหมณาจารย์เสนา
 พุฒามาตย์ราชบัณฑิต พร้อมกันราชาภิเษกท้าวแท่งคำ

(แทนคำ) ขันเสวยราชสมบัติเป็นเจ้าล้านช้าง ถวายพระ
 นามว่า พระเจ้าสุวรรณบัลลังก์ (สุวรรณपालัง) เมื่อได้
 ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชบิดาแล้วสร้างวัด ๆ หนึ่ง
 และพระเจดีย์องค์หนึ่ง บรรจุพระอัฐิพระชนกในพระเจดีย์
 นั้น วัดนั้นมีนามว่าวัดศพเชียงคาน และได้อพยพราชวงศ์
 และราษฎรขึ้นไปอยู่ที่เมืองหลวงเก่า (เชียงทอง) ตามเดิม
 ให้ท้าวของพระอนุชาผู้ครองเมืองเชียงทองไปครองเมืองซ้าย
 พระเจ้าสุวรรณบัลลังก์ครองราชสมบัติได้ ๑๒ ปี พระชนม์
 ๔๑ พรรษาภิสวรรคต

ประกาศเอกสาร พ.ศ. ๒๐๓๒ สมณพราหมณาจารย์
 เสนาพฤตมาตย์ จึงพร้อมกันอัญเชิญท้าวเหล่าแสนใต้ผู้เป็น
 พระราชอนุชาของพระเจ้าชัยจักรพรรดิแผ่นดินแผ่นดินขันเสวยราช
 สมบัติเป็นพระเจ้าล้านช้าง ถวายพระนามว่า พระเจ้าหลาน
 แสนไทยไตรภูวนารถ ทรงแต่งตั้งให้เสนาพฤตมาตย์ราษฎรลง
 ไปเชิญเอาพระบางจากเมืองเวียงคำไปไว้วัดเชียงกลางในเมือง
 หลวงเมืองล้านช้าง พระเจ้าหลานแสนไทยสร้างวัดมโนรมย์
 ศรีทธาราม แล้วอัญเชิญพระบางขึ้นไว้ในวัดนั้น พระเจ้า
 หลานแสนไทยครองราชสมบัติได้ ๑๔ ปี พระชนม์ ๓๓ ปี
 สวรรคต

บัญชีเอกสาร พ.ศ. ๒๐๔๖ สมณพราหมณาจารย์เสนา
 พฤตมาตย์ จึงอัญเชิญท้าวชมพुरาษฎกุมาร พระราชโอรส

พระเจ้าหลานแสนไทยนครองราชสมบัติในเมืองล้านช้าง
ทรงราชย์อยู่ได้ ๔ ปี พระชนม์ได้ ๑๔ พรรษา ก็สวรรคต

บเถาะนพศก พ.ศ. ๒๐๕๐ สมณพราหมณาจารย์เสนา
พฤตามาตย์ จึงพร้อมกันราชาภิเษกท้าวภโฏราชกุมาร พระ
ราชโอรสพระเจ้าชัยจักรพรรดิแผ่นดินแพ้วขนเสวยราชสมบัติ
เป็นพระเจ้าล้านช้าง ถวายพระนามว่า พระเจ้าวิษณุหราชธิบดี
ให้ท้าวเทพาไปครองเมืองขาว และสร้างวัดวิษณุหราชศรัทธา
ราม แล้วอัญเชิญพระบางไปไว้ในพระอุโบสถ มีพระราชโอรส
องค์หนึ่ง มีพระนามว่า เจ้าโพธิสารกุมาร พระเจ้าวิษณุหราช
ครองราชสมบัติได้ ๒๓ ปี พระชนม์ ๕๓ พรรษา ก็สวรรคต

บขาลโทศก พ.ศ. ๒๐๗๓ สมณพราหมณาจารย์เสนา
พฤตามาตย์ พร้อมกันอัญเชิญเจ้าโพธิสารราชกุมาร พระราช
โอรสพระเจ้าวิษณุหราชนครองราชสมบัติ ถวายพระนามว่า
พระเจ้าโพธิสารมหาธรรมิกราชาธิราช เมื่อทรงราชย์ได้ ๗ ปี
ก็ให้เลิกจารตประเพณีถือผี เปลี่ยนศาลให้เป็นกุฎิพระและ
พระอุโบสถ และสร้างวัดขนแทน วัดใหญ่ที่สุดที่สร้างขึ้น
คือวัดสวรรคทเวทโลก ได้เจ้านางยอดคำทิพย์ (พระนางหอสูง)
พระราชธิดาพระเจ้าเชียงใหม่มหาพรหมราช (พระเมืองเกษ
เกล้า) เป็นอัครมเหสี มีพระราชโอรสและธิดาด้วยอัครมเหสี
๕ พระองค์ เป็นพระราชโอรส ๓ พระองค์ มีพระนามว่า
เจ้าเชษฐวงศาราชกุมาร เจ้าท่าเรือ เจ้ารวังโส เป็นพระราช

ธิดา ๒ พระองค์ มีพระนามว่า เจ้านางแก้วกุมารี เจ้านาง
คำเต่า ส่วนเจ้านางคำใบ (คำไคร) เกิดจากนางสนม

ปีฉลูเบญจศก พ.ศ. ๒๐๕๖ พระเจ้าเชียงใหม่มหาพรหมราช
สวรรคต เสนาบดีนครพิงค์เชียงใหม่จึงไปเฝ้าพระเจ้าโพธิสาร
ทูลขอเจ้าเชษฐาธิราช พระอุปยุวราชล้านช้างไปครองเมือง
รัตนตรังสาอภิวันบุรีศรีเชียงใหม่ เมื่อพระชนม์ ๑๕ พรรษา
และถวายพระนามว่า พระเจ้าชัยเชษฐาธิราช

ปีมะแมเอกศก พ.ศ. ๒๑๐๒ พระเจ้าโพธิสารอยู่ใน
ราชสมบัติ ๒๘ ปี พระชนม์ ๔๒ พรรษา ก็สวรรคตขณะ
ออกแขกกลองช้างเถื่อน

ปีมะแมเอกศก พ.ศ. ๒๑๐๒ พระเจ้าชัยเชษฐาธิราช
อยู่ในราชสมบัติเมืองเชียงใหม่ ๖ ปี ก็ยกกองทัพกลับเมือง
ล้านช้าง ปราบปรามเจ้าท่าเรือและเจ้าวรรังโส แล้วขนทรง
ราชย์ ได้อัญเชิญพระแก้วมรกต พระแทกรคำ และพระ
บุศยรัตน์ ไปจากนครพิงค์เชียงใหม่ด้วย

เสนาพฤตมาจารย์นครพิงค์เชียงใหม่ เห็นว่าพระเจ้าชัย
เชษฐาธิราชไม่กลับนครพิงค์เชียงใหม่ และทิ้งไม่ยอมเป็น
เมืองขนเมืองล้านช้าง จึงไปเชิญเจ้าเมกุติ (ซึ่งเป็นเชอสาย

๑ พงศาวดารเชียงใหม่ว่า พระเจ้าตาขอไปเลี้ยงไว้ที่เชียงใหม่แต่เล็ก พงศาวดาร
โยนกว่า ได้ครองเมืองเชียงใหม่เมื่อพระชนม์ ๑๒ พรรษา แต่สมภพเมื่อจุลศักราช ๘๘๖

๒ พงศาวดารเมืองหลวงพระบางว่า ๑๕ ปี พงศาวดารโยนกว่า ๒ ปี

๓ พงศาวดารเมืองหลวงพระบางว่า เสด็จปาฎิหาริย์ไปอยู่เมืองหลวงพระบาง

๔ พงศาวดารโยนกว่า เชิญพระบุศยรัตน์และพระจันทร์รัตน์ไปด้วย

ขุนเครื่องราชโอรสองค์ใหญ่พระเจ้าเมงราย) จากเมืองนายมา
ครองนครพมัวเชียงใหม่

พระเจ้าชัยเชษฐาธิราช ยกทัพไปตั้งอยู่ที่เมืองเชียงแสน
เพื่อจะตีเอาเมืองเชียงใหม่ แต่ไม่ชนะพวกเมืองเชียงใหม่
ประจวบเวลาพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองมออำนาจชนทางเมือง
พม่า พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชเห็นว่า ถ้ามศึกสงครามมาตี
เมืองล้านช้าง จะเอาเมืองหลวงพระบางซึ่งเป็นราชธานีเป็นที่
ตั้งต่อสู้ไม่ได้ เพราะไม่มั่นคง

บวอกโทสก พ.ศ. ๒๑๐๓ พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชไป
ตั้งเมืองเวียงจันทน์เป็นราชธานี แล้วอัญเชิญพระแก้วมรกต
พระบุษยรัตน์ พระแทมกคำไปด้วย ส่วนพระบางนั้นคงอยู่
ในเมืองหลวงพระบางต่อไป

พระเจ้าชัยเชษฐาธิราช ครองราชสมบัติอยู่ในเมืองล้าน
ช้างเวียงจันทน์ ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม จึงมีพระราชศรัทธา
เอาอิฐปูนก่อหุ้มพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ (ของ
พระเจ้าอโศกมหาราช หรือพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช) ซึ่ง
เรียกว่า พระธาตุพนมที่เมืองพนม (นครพนม)

พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชได้พระราชธิดาพระเจ้าเชียงใหม่
เป็นอัครมเหสีองค์หนึ่ง ได้พระราชธิดาเจ้าฟ้าเชียงรุ่ง ๒ องค์
ได้พระราชธิดาเจ้าเมืองเขมรองค์หนึ่ง และธิดาเสนาบดีฉนวน

บัชวดฉศก พ.ศ. ๒๑๐๗ พระเจ้าหงสาวดีคุมกองทัพ
 พะม่าไปตีเมืองเชียงใหม่ เพราะได้ข่าวว่าพระเจ้าเชียงใหม่
 เมกุตติคบคิดกับพระยานครลำปาง พระยาแพร์ (เชียงใหม่)
 พระยาน่านและพระยาเชียงแสน (กมต) จะตั้งแข็งเมือง
 ไม่ยอมขนต่อเมืองหงสาวดีต่อไป พระเจ้าเมกุตติสุทธีวงศ์
 เห็นศึกเหลือกำลังก็ยอมแพ้ และพะม่าได้พาเอาตัวไปเมือง
 หงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีจับได้พระยาเชียงแสนคนเดียว
 และตั้งให้พระมหาเทวจักระประภาครองเมืองเชียงใหม่ต่อไป
 ส่วนพระยาสามล้านและพระยาจำบ้านกวาดต้อนไพร่พลหนี
 ไปพึ่งพระเจ้าชัยเชษฐาธิราช พระเจ้าหงสาวดีจึงให้พระมหา
 อุปราชาไชยสิงห์ (อิมมาเล) พระราชโอรส กับ พระเจ้าอังวะ
 ผู้เป็นพระอนุชา คุมกองทัพยกตามตีเข้ามาถึงเมืองล้านช้าง
 พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชทรงเมืองเวียงจันทน์หนีเข้าป่า พะม่า
 จับได้พระมหาอุปราชล้านช้างและพระชายาซึ่งเป็นพระกนิษฐ
 ภคินีของพระเจ้าชัยเชษฐาธิราช และเจ้านางคำใบ เจ้านาง
 แท่งคำ เจ้านางยอดคำทิพย์ พระราชชนนี และพระสนม
 กำนัลของพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชไปเสียเกือบหมด กองทัพ
 หงสาวดีขาดเสบียงผู้คนล้มตายมาก ต้องรบถอยทัพกลับ
 กองทัพล้านช้างได้ตามตีฆ่าพลพะม่าตายเป็นอันมาก

พระเจ้าชัยเชษฐาธิราช ขอพระเทพกษัตริย์ต่อสมเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิ มาเป็นมเหสี พระเทพกษัตริย์ประจวบ

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงส่งพระแก้วพามาแทน แต่พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชส่งพระแก้วพากลับกรุงศรีอยุธยา แล้วขอพระเทพกษัตริย์ออก เมื่อพระเทพกษัตริย์มาถึงกลางทาง กองทัพพะม่าเข้าชิงพระเทพกษัตริย์พาไปเสียยังเมืองหงสาวดี

ปลายรัชกาลอัฐศก พ.ศ. ๒๑๐๕ พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชยกกองทัพไปสมทบกับสมเด็จพระมหินทรที่เมืองพิษณุโลก ๕ ทัพ มาทางเมืองนครไทย กองทัพพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชตั้งอยู่ที่ตำบลโพธิ์เรียง ทัพพระยาแสนสุนทรขว้างพาดังอยู่ที่ตำบลเตาไห ทัพพระยามือไฟตั้งอยู่ที่ตำบลวัดเขาพราหมณ์ ทัพพระยานคร (พนม) ตั้งที่ตำบลสระแก้ว ทัพพระยามือเหล็กตั้งที่ตำบลบางสะแก แต่ตีเมืองพิษณุโลกไม่ได้

บมเสงเอกศก พ.ศ. ๒๑๑๒ เมื่อพระเจ้าหงสาวดีตีกรุงศรีอยุธยาได้แล้ว ขัดเคืองพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่มาช่วยกรุงศรีอยุธยา จึงยกกองทัพจากกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปเมืองพิษณุโลก ไปจัดกองทัพแยกเป็น ๒ กอง ให้พระมหาอุปราชาพระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะ ยกมาตีหัวเมืองชนเมืองด่านข้างข้างใต้กองหนึ่ง พระเจ้าตองอู เจ้าเมืองสรวดี เป็นทัพหน้าพระเจ้าหงสาวดี เป็นทัพหลวง ยกขบวนมาตีเมืองเวียงจันทน์ทางด้านสมอsockองหนึ่ง พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชจึงอพยพกวาดต้อนเอาไพร่พลหน้กลงไปตั้งค่ายอยู่ปากน้ำงม พระเจ้าหงสาวดียกกองทัพตามไปล้อมไว้และเข้าตีค่ายปากน้ำงม ได้

รบกันเป็นสามารภ พะม่าตีค่ายไม่แตก พอกองทัพหงสาวดี
ขาดเสบียงอาหาร ผู้คนอดอยากล้มตายลงเป็นอันมาก พระ
เจ้าหงสาวดีก็ต้องเลิกทัพกลับไป พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชก็กวาด
ครอบครวัคนมาอยู่เมืองเวียงจันทน์ตามเดิม

บมะเมตรศก พ.ศ. ๒๑๑๔ พระเจ้าชัยเชษฐาธิราช
ยกกองทัพลงไปตีเมืองเขมร เลยศูนย์หายไปในสงคราม
พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง มีพระนามว่า
พระหน่อแก้ว

เมื่อพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชศูนย์หายไปในสงครามสองคน
ขอพระยาแสนสุนทรขว้างฟ้า กับ พระยาจันทสีหราช ซึ่งกัน
จะเป็นผู้ปกครองพระหน่อแก้ว เกิดรบกันขึ้น พระยาจันทสีห
ราชเสียที ตายในที่รบ เมื่อพระยาแสนสุนทรขว้างฟ้าเห็น
ว่าไม่เห็นผู้ใดต่อสู้แล้ว ก็เลยราชาภิเษกเป็นพระเจ้าล้านช้าง
เมื่ออายุได้ ๖๐ ปี มีพระนามว่า พระเจ้าสุมังคลโพธิสัตว์
ไอยการาชา (พิเคราะห์ตามชื่อน่าองจะตั้งตัวเป็นพระเจ้าตา
รักษาราชสมบัติไว้ให้พระหน่อแก้ว) คนทั้งหลายเรียกว่า
พระไอยกา (ธิ) ราช พอพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองทราบ
พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชสวรรคตแล้ว ราชสมบัติตกแก่พระยา
แสนสุนทรขว้างฟ้า ก็คิดจะยกกองทัพมาชิงเอาราชสมบัติ
ให้แก่พระมหาอุปราชล้านช้าง ซึ่งได้จับเอาไปเลี้ยงไว้ใน
เมืองหงสาวดี จึงแต่งอำมาตย์สองคนให้ถือสุภอักษรมายัง

เมืองล้านช้าง ว่า ราชสมบัติควรจะได้แก่พระมหาอุปราช
 ล้านช้าง ให้พระยาแสนสุนทรขว้างฟ้าถวายราชสมบัติแก่
 พระมหาอุปราชเสียโดยดี จึงจะพ้นความผิด พระยาแสน
 สุนทรขว้างฟ้า ขัดเคือง จับได้ราชทูตเสีย พระยาทะเล
 อัครมหาเสนาบดีเห็นว่า ถ้ายกกองทัพใหญ่มา ไพร่พลจะ
 อืดโรยมาก จึงรับอาสาคุมกองทัพเมืองหงสาวดีเข้ามา หวัง
 จะว่ากล่าวโดยดีให้ได้ตั้งความประสงค์ของพระเจ้าหงสาวดี
 และสั่งให้เมืองเชียงใหม่และกรุงศรีอยุธยา จัดกองทัพ
 หัวเมืองเหนือไปสมทบด้วย แต่พระยาทะเลเชื่อว่า จะทำการ
 ได้ตลอดไปโดยลำพัง ไม่รอกองทัพเมืองเชียงใหม่และเมือง
 พิษณุโลก ยกตรงไปตั้งที่เมืองปลายแดนเมืองล้านช้าง แล้ว
 แต่งทูตไปว่ากล่าวพระยาแสนสุนทรขว้างฟ้า ๆ ทำกลอุบาย
 โต้ตอบถ่วงเวลาเสียจนเห็นว่า สะเบียงอาหารพระยาทะเลเบา
 บางลงแล้ว ก็จับได้ทูตเสียอีก พระยาทะเลจะยกไปรบก็ขัด
 สะเบียงอาหาร กองทัพพิษณุโลกและเชียงใหม่ก็ยังไม่ขึ้นไป
 จึงจำเป็นต้องถอยกองทัพกลับมาทางเมืองพิษณุโลก ความทั้ง
 สันทราบถึงพระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ให้ข้าหลวงเข้ามาถอดพระยา
 ทะเลเสียจากแม่ทัพ ส่วนนายทัพนายกองเอาตัวจำออกไป
 เมืองหงสาวดีหมด

ปลายบ็จอฉก พ.ศ. ๒๑๑๗ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง
 ยกกองทัพหลวงไปเมืองล้านช้างเอง กองทัพยกไปคราวนั้น

๔ ทัพ คือ พระเจ้าตองออทัพหนึ่ง พระเจ้าแปรทัพหนึ่ง พระ
 มหาอุปราชทัพหนึ่ง ซึ่งมีไพร่พลชาวเมืองหงสาวดีและกรุง
 ศรีอยุธยาและเมืองเชียงใหม่สมทบกัน พระเจ้าหงสาวดี
 เป็นแม่ทัพหลวงทัพหนึ่ง ตรงไปเมืองล้านช้าง พระยาแสน
 สุรินทรขว้างพารูข่าวว่าพระเจ้าหงสาวดียกมากทังเมือง พา
 กองทัพเข้าซ่อนอยู่ในป่า พระเจ้าหงสาวดีให้พระมหาอุปราช
 ล้านช้างลงมาอยู่เมืองเวียงจันทน์ และจัดกองทัพลงมารักษา
 เมือง ให้สร้างบ่อมคูนั่นคง และสะสมเสบียงอาหารไว้
 เป็นอันมาก ส่วนพระเจ้าหงสาวดีเองพักอยู่ที่เมืองหลวง
 พระบาง ให้ทำหมายประกาศบิดบ่าวร้องแก่ราษฎรว่า 'พระเจ้า
 หงสาวดียกเข้ามาเพื่อจะกำจัดพระยาแสนสุรินทรขว้างพาร เอ
 ราชสมบัติให้แก่พระมหาอุปราชล้านช้าง ซึ่งเป็นผู้ควรจะได้
 รับราชสมบัติของพระเจ้าชัยเชษฐาธิราช เพราะเป็นพระ
 อนุชา ถ้าผู้ใดมาเข้าด้วยพระมหาอุปราชโดยดี จะไม่เอา
 โทษ ถ้าผู้ใดต่อสู้หรือหลบเลี่ยงไม่เข้ามาหา จะแต่งกองทัพ
 ไปเที่ยวจับเอาตัวให้จงได้' พวกท้าวพระยาและราษฎรที่ซุ่ม
 ซ่อนอยู่ในป่า ได้ทราบประกาศก็พากันมาเข้ากับพระมหา
 อุปราชเป็นอันมาก ทจับได้ก็มี พระเจ้าหงสาวดีอยู่ที่เมือง
 หลวงพระบางจนสิ้นฤดูฝน จึงมาเมืองเวียงจันทน์อภิเษก
 พระมหาอุปราชล้านช้างเป็นเจ้าประเทศราช ครอบครองเมือง

ล้านช้างในบั้นนี้ และให้กองทัพเมืองเชียงใหม่อยู่ช่วยรักษา
เมือง แล้วยกกองทัพกลับไปในปีรุ่งขึ้น

เมื่อพระเจ้าหงสาวดียกกองทัพกลับไปแล้ว พระยาแสน
สุรินทรขว้างพ่ายกมาตีเมืองเวียงจันทน์ พระเจ้าล้านช้างคิด
กลอุบายจับตัวได้ทั้งพระหน่อแก้วด้วย ให้ส่งไปยังเมือง
หงสาวดี

ปีเถาะเอกศก พ.ศ. ๒๑๒๒ มีคนคนหนึ่งอ้างตัวว่า
เป็นพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชมาคิดเกลี้ยกล่อมคน ยกกองทัพ
ตีเข้ามาถึงเมืองมณฑองคำ พระเจ้าล้านช้างให้พระยาเชียงใต้
พระยาเชียงเหนือ พระสักรนคร แสนท้าวพระยาทั้งปวง
คุมกองทัพไปตีกองทัพชายที่อ้างตัวว่าเป็นพระเจ้าชัยเชษฐา
ธิราช กองทัพเมืองล้านช้างสู้ไม่ได้แตกหนีเข้าเมืองเวียง-
จันทน์ ชายที่อ้างตัวนั้นคุมกองทัพชาวแอกกระบือและมณฑองคำ
เข้ามาตั้งณเมืองนครพนม แล้วยกเข้ามาตีเมือง
เวียงจันทน์ ได้รบกันเป็นสามรบ ทหารเวียงจันทน์สู้ทหาร
กบฏไม่ได้ต่างก็แตกหนี พระเจ้าล้านช้างพาเอาพระราชธิดา
ทั้งสองพระองค์ลงเรือพระที่นั่งขึ้นไปถึงแก่งแห่งหนึ่ง เรือ
พระที่นั่งล่มลง พระเจ้าล้านช้างและพระราชธิดาทั้งสองก็ถึง
แก่พิราลัย

พระเจ้าหงสาวดีให้พระมหาอุปราชายกกองทัพลงมา
ปราบกบฏ พระมหาอุปราชาลงมาถึงก็เกลี้ยกล่อมผู้ทอพยพ
หลบหนีกลับคืนมาอยู่เมืองเวียงจันทน์

ปีมะโรงโทศก พ.ศ. ๒๑๒๓ พระมหาอุปราชาจึงให้
 พระยาแสนสุรินทร ขว้างพาเบนเจ้าเมืองเวียงจันทน์ แล้วคน
 ครอบครัวเมืองล้านช้างซึ่งจับได้ไปไว้เมืองหงสาวดีนั้น กลับ
 ลงมาอยู่เมืองเวียงจันทน์ตามเดิม แล้วก็ยกทัพกลับ

พระแสนสุรินทร ขว้างพา เกิดที่บ้านหนองคาย วงศ์
 ตระกูลเป็นชาวบ้านหนองคาย พระเจ้าโพธิสารเอามาเลี้ยงไว้
 ตั้งแต่เล็ก ได้เคยไปครองเมืองผา ตีโจรญวนแตก ตีได้เมือง
 เชียงแสน ได้ครองเมืองห้วยหลวงและได้เลื่อนบรรดาศักดิ์
 เป็นพระยายศลอเกยรติ ได้เป็นหัวหน้ากองโจรตีกองทัพ
 พะม่าตเวียงจันทน์ได้ ได้เป็นพระยาแสนสุรินทร ขว้างพา

ปีมะเมียจัตวาศก พ.ศ. ๒๑๒๕ พระยาแสนสุรินทร
 ขว้างพาดึงแก่พราดัย เสนาพฤตมาตย์ทั้งปวง จึงอัญเชิญ
 พระยานครน้อยบุตรพระยาแสนสุรินทร ขว้างพา ขึ้นครอง
 ราชสมบัติ พระยานครน้อยไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรม เสนาบดี
 ทั้งปวงจึงพร้อมกันขึ้นไปทูลพระเจ้าหงสาวดี ๆ จึงให้พะม่า
 ลงมาคุมเอาตัวพระยานครน้อยขึ้นไปไว้ณเมืองหงสาวดี

เมืองเวียงจันทน์ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินอยู่ ๘ ปี นับตั้ง
 แต่ปีมะแมเบญจศก พ.ศ. ๒๑๒๖ ถึง พ.ศ. ๒๑๓๓

ปีชานโทศก พ.ศ. ๒๑๓๓ พระราชาคณะทั้งปวงมีพระ
 มหาสังฆราชเจ้าครูโองคำเป็นประธาน พร้อมกันขึ้นไปถวาย
 พระพรพระเจ้าหงสาวดีไชยสิงห์ ขอเอาพระหน่อแก้ว

(พระหน่อเมือง) พระราชโอรสของพระเจ้าชัยเชษฐาธิราช
ไปเป็นพระเจ้าล้านช้าง พระเจ้าหงสาวดีก็อนุญาต และตั้ง
พระหน่อแก้วเป็นพระเจ้าล้านช้าง

ปีเถาะตรศก พ.ศ. ๒๑๓๔ พระหน่อแก้วได้รับราชา
ภิเษกเป็นพระเจ้าล้านช้าง เมื่อพระชนมายุได้ ๒๐ พรรษา
ปีมะแมสัปตศก พ.ศ. ๒๑๓๘ พระเจ้าหน่อแก้วให้กำลัง
อุดหนุนเจ้าเมืองน่านแข็งเมืองต่อพระเจ้าหงสาวดี เจ้าเมือง
น่านคิดการไม่สำเร็จ จึงพาครอบครัวอพยพหนีมาอยู่เมือง
ล้านช้าง พระเจ้าหน่อแก้วครองราชสมบัติอยู่ได้ ๖ ปี
พระชนม์ ๒๖ พรรษา ก็สวรรคต

ปีวอกอัฐศก พ.ศ. ๒๑๓๕ เสนาบดีทั้งปวงจึงอัญเชิญ
พระธรรมิกราชกุมาร โอรสของเจ้าน้ำพระเจ้าหน่อแก้วใน
ตระกูลของพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชขึ้นครองราชสมบัติ มี
พระราชโอรส ๒ องค์ องค์ใหญ่มีพระนามใดไม่ปรากฏ แต่
ภายหลังได้เป็นพระอุปยุวราชองค์หนึ่ง และพระหม่อมแก้ว
องค์หนึ่ง

ปีจอสัมฤทธิศก พ.ศ. ๒๑๔๑ คราวล้านช้างทัพพะม่า
กวาดต้อนไปไว้เมืองหงสาวดีแต่ก่อนนั้น พากันอพยพหนี
มาถึงเมืองเชียงใหม่แล้วเลยมาเมืองล้านช้าง กองทัพล้านช้าง
ยกไปรับครัวได้มาเป็นอันมาก

ปีชวดโทศก พ.ศ. ๒๑๔๓ พระยารามเดโชเจ้าเมือง
เชียงใหม่ กองทัพล้านช้างตีได้เมืองเชียงใหม่

พระนาม มีพระราชโอรส ๒ องค์ มีพระนามว่า เจ้าทองคำ
เจ้าวิไชย อยู่ในราชสมบัติ ๑๒ ปีก็สวรรคต

บเถาะอัฐศก พ.ศ. ๒๑๘๒ เจ้าทองคำได้ขึ้นเสวยราช
สมบัติเป็นพระเจ้าล้านช้าง มีพระราชโอรส ๓ องค์ มีพระนาม
ว่า เจ้าชมพู เจ้าบุญชู เจ้าสุริยกุมาร ส่วนเจ้าวิไชยผู้เป็น
พระอนุชา มีโอรส ๒ องค์ มีพระนามว่า เจ้าปู่ เจ้าช้อย
(ช้อย) พระเจ้าทองคำครองราชสมบัติได้ ๑๕ ปีก็สวรรคต

บมะเมยตรศก พ.ศ. ๒๑๘๗ เจ้าสุริยกุมารพระราช
โอรสองค์เล็กของพระเจ้าทองคำได้ขึ้นครองราชสมบัติ ทรง
พระนามว่าพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกระบมบพิตร สมเด็จพระเจ้า
ล้านช้าง ๆ เกรงว่าพระเชษฐาทั้ง ๔ พระองค์จะชิงเอาราชสมบัติ
จึงให้เสนาบดีจับได้พระเชษฐาทั้ง ๔ พระองค์ออกไปเสียจาก
เมืองล้านช้าง

เจ้าชมพูมีโอรสสององค์ พระนามว่า เจ้าองค์หล่อหรือ
พระชัยองค์เวียด และเจ้าหน่อกษัตริย์ แสหนทิพนาบัวพา
เจ้าองค์หล่อไปอาศัยอยู่เมืองเวียดนาม ส่วนเจ้าหน่อกษัตริย์
พระครูโพนเสม็ดพาหนีไปเลี้ยงไว้

เจ้าบุญชูหนีไปบวชอยู่ณเขาภูหอภูโรง เจ้าปู่หนีไปอยู่
เมืองนครพนม มีโอรสองค์หนึ่ง มีพระนามว่าเจ้านันทราช
เจ้าปู่สนชพในเมืองนครพนม เจ้าช้อยหนีไปอยู่สะพ้อหลวง

เมื่อพระเจ้าสุริยวงศาครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าล้าน
 ช้างร่มขาว มีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ พระราช
 อาณาเขตก็ยังคงอยู่ปกต้อยู่ตามเดิม ข้างใต้ตั้งแต่แก่งฝ
 ขนไป ข้างเหนือถึงผาบันได ข้างซ้ายพรมแดนต่ออาณาเขตต์
 กรุงศรีอยุธยา กำหนดเอาต้นไม้ประคู้สามต้นอันสามขอย
 ข้างขวาพรมแดนต่ออาณาเขตต์เมืองญวน กำหนดเอาต้น
 สามงานนำมาสามแควเป็นเขตต์ ครึ่งนั้นไพร่ฟ้าข้าราษฎร
 บ้านเมืองเขตต์แดนเมืองด่านข้างอยู่เย็นเป็นสุข พระเจ้า
 สุริยวงศา มีพระราชโอรสองค์หนึ่งไม่ปรากฏพระนาม ได้เป็น
 พระอุปยุวราช มีพระราชธิดาสององค์ มีพระนามว่าเจ้านาง
 กุมารโรรงธรรม (กุมารลงท่า) เจ้านางสมัง

ในขณะนั้นพวกฮ่อชาวยกกองทัพมาตีเมืองแฉวนหวีพา
 สิบสองปันนาได้อ เจ้าอินทกุมารกับเจ้านางจันทกุมารสอง
 พี่น้อง โอรสธิดาเจ้าฟ้าแฉวนหวีพา หนีศึกฮ่อชาวพาเอาไพร่
 พลมาพึ่งพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช พระอุปยุวราชพระราช
 โอรสของพระเจ้าสุริยวงศา ขอเอาเจ้านางจันทกุมารเป็นชายา
 และมีพระโอรสด้วยกันสององค์ มีพระนามว่าเจ้ากิงกิศราช
 และเจ้าอินทโสม (อินทโถม) ต่อมาพระอุปยุวราชไปเป็นชู้
 กับภริยาท้าวโกมหาดเล็ก พระเจ้าสุริยวงศาได้รับสั่งให้สำเร็จ
 โทษเสีย เจ้าอินทกุมารมีโอรสองค์หนึ่งกับนางคำ มีพระนาม
 ว่า เจ้าองค์นกหรือหม่อมน้อย

พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชครองราชสมบัติอยู่ได้ ๕๘
ปี พระชนม์ ๘๓ พรรษา ก็สวรรคต

ปีเถาะตรศก พ.ศ. ๒๒๕๔ พระยาเมืองจันทน์ หรือ
พระยาเมืองแสนเสนาบดีผู้ใหญ่เห็นเจ้ากิงกิศราช เจ้าอินทโสม
ยังเยาว์อยู่ จึงชิงเอาราชสมบัติได้เป็นเจ้าเมืองเวียงจันทน์
และยกเจ้านางสุมังเป็นมเหสี

เจ้านันทราช โอรสเจ้าปู่ที่หนีไปอยู่ที่เมืองนครพนมได้
เป็นเจ้าเมืองนครพนม จึงเกณฑ์เอากองทัพเมืองนครพนม
กับเกลี้ยกล่อมเอาหัวเมืองชนกับเมืองเวียงจันทน์ได้หลาย
เมือง ยกขบวนมาตีเมืองเวียงจันทน์ พระยาจันทบุรี หรือพระยา
เมืองจันทน์สุพัฒน์ออกกองทัพเจ้านันทราชไม่ได้ ก็แตกกระจัด
กระจายหนีไป เจ้านันทราชจับได้พระยาจันทบุรีเอาไปประหาร
ชีวิตเสีย แล้วเจ้านันทราชก็ขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระเจ้า
ล้านช้างร่มขาว

เจ้าองค์หล่อ หรือ พระชัยองค์เวียดโอรสเจ้าชมพูไปขอ
กองทัพญวนจากพระเจ้าเวียดนาม ยกลงมาตีเมืองเวียงจันทน์
เจ้านันทราชก็เกณฑ์พลทหารออกต่อรบเป็นสามารถ สู้กองทัพ
พระชัยองค์เวียดไม่ได้ก็แตกกระจัดกระจายหนีไป พระชัย
องค์เวียดจับได้เจ้านันทราช แล้วให้สำเร็จโทษเสีย พระชัย

องค์เวียดนครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าล้านช้างร่มขาว ทรง
พระนามว่าพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒

ส่วนเจ้ากิงกิศราชกุมาร เจ้าอินทโสม พระราชนัดดา
พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช กับเจ้าองค์นก สามพี่น้องคิด
เกรงกลัวพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชจะมีความพยาบาทพระเจ้าบุ
มาแต่ก่อน ก็พากันหนีไปเมืองแฉวนหวุพาสืบสองบันนา
เจ้ากิงกิศราช เจ้าองค์นก เข้าพักอาศัยอยู่เมืองล่าเมืองพง
เจ้าอินทโสมขึ้นไปอาศัยอยู่เมืองแพ (แพร์) พระเจ้าชัย
เชษฐาธิราชที่ ๒ ให้ท้าวนองบุตรแสนที่พนาบัวขึ้นไปอยู่
รักษาเมืองหลวงพระบาง

เจ้ากิงกิศราช กับเจ้าองค์นก เกิดยกล้อมไพร่พลเมืองล่า
เมืองพงได้แล้ว ยกกองทัพลงมาเมืองหลวงพระบาง ท้าวนอง
เห็นว่าจะสู้ไม่ได้ก็อัญเชิญพระบางหนกลงมาอยู่เมืองเวียงจันทน์
สมณพราหมณาจารย์เสนาพฤตมาตย์ราชบุโรหิต จึงพร้อม
กันอัญเชิญเจ้ากิงกิศราชนครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าล้าน-
ช้างร่มขาวหลวงพระบาง ถวายพระนามว่า พระเจ้าธรรมิกราช
บรมบพิตร (ธรรมกิจล้านช้างร่มขาวบรมบพิตร)

พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒ ไม่สามารถจะจัดการปราบ
ปรามเจ้ากิงกิศราชได้เพราะไม่มีกำลังพอ เมืองล้านช้างจึงได้
แยกเป็นสองราชอาณาจักรคือเมืองล้านช้างเวียงจันทน์และ

เมืองล้านช้างหลวงพระบาง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๕๕ (ค.ศ. ๑๗๑๒)
 เขมรอ่อนอำนาจลง ไทยอีสานพากันไปอยู่ที่นครจำปาศักดิ์มาก
 ราชอาณาจักรเจ้าล้านช้างเวียงจันทน์น้ำของ (โงง)
 ฝ่ายตะวันตก กำหนดเอาปากน้ำโขงเหนือเมืองเชียงคาน
 น้ำของฝ่ายตะวันออก กำหนดเอาปากน้ำมูไตเมืองเชียงคาน
 ลงไปถึงเมืองแก่งลิฬ

ราชอาณาจักรของพระเจ้าล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง
 น้ำของฝ่ายตะวันออก กำหนดเอาปากน้ำมูไตต่อพรมแดนเมือง
 เวียงจันทน์ น้ำของฝ่ายตะวันตก กำหนดเอาปากน้ำโขง
 พรมแดนเมืองเวียงจันทน์ ต่อกันขึ้นไปจนถึงผาบันไดใต้
 เมืองเชียงของ ฝ่ายซ้ายพรมแดนต่อแขวงกรุงศรีอยุธยา
 กำหนดเอาภูเขาไม้ประคูดูสามต้นอันสามขอยขึ้นไป ฝ่ายขวา
 พรมแดนต่อแขวงพระเจ้าเวียดนาม กำหนดเอาต้นसान
 สามงาน้ำน้ำสามแคว หัวพันทั้งหกและสิบสองหน้าด่าน
 เจ้าไทย (จุไทย)

(๑) เมืองล้านช้างเวียงจันทน์

บมระโรงจตุวาศก พ.ศ. ๒๒๕๕ เมอแยกเมืองล้านช้าง
ออกเป็นสองราชอาณาจักรแต่แล้ว พระเจ้าชัยเชษฐาธิราช
ที่ ๒ ได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองล้านช้างเวียงจันทน์ต่อมา และ
พระองค์มีพระราชโอรสทรงพระนามว่าเจ้าองค์รอง^๑ มีพระ
โอรสทรงพระนามว่า เจ้าองค์บุญ^๒ หรือเจ้าบุญสาร

บมระเส็งเบญจศก พ.ศ. ๒๒๕๖ พระครูโพนเสม็ดพร้อม
ด้วยแสนท้าวพระยา ได้ตั้งพระราชภิเษกเจ้าหน่อกษัตริย์
พระอนุชาพร้อมพระชนกชนนกับพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒
ขึ้นเป็นกษัตริย์เอกราชครองนครกาลละจำบากนาคบุรีศรี ถวาย
พระนามว่า พระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร และเปลี่ยน
นามนครหลวงใหม่ว่า นครจำปาศักดินาคบุรีศรี

พระเจ้าสร้อยศรีสมุทร มีพระราชโอรส ๔ องค์ คือ
เจ้าชัยกุมาร เจ้าธรรมเทโว เจ้าสุริโย กับ เจ้าโพธิสาร
ซึ่งเกิดจากธิดาเจ้าเขมรแห่งเมืองบันทายเพ็ชร

พระเจ้าสร้อยศรีสมุทรได้พระพุทธบุศยรัตน^๒ พระแก้ว
ผลึกจากพรานทั้งพรานเท็งมา ประดิษฐานไว้ ณ นครจำปาศักดิน

๑ ตามข้อความพงศาวดารล้านช้างหน้าสุดท้ายของพระยาประชาติจักรจักร

๒ ดูหน้า ๑๕ บรรทัด ๑๕ ในหนังสือพงศาวดารล้านช้าง หน้า ๑๖๖

พระองค์ถึงแก่ปราลัย เมื่อปีมะเส็งนพศก พ.ศ. ๒๒๘๐
พระชนม์ ๕๐ พรรษา

เจ้าชัยกุมารพระราชโอรสขนครองราชสมบัติแทน เจ้า
ธรรมเทโวพระอนุชาเป็นพระมหาอุปราช

ปีกุกุณนพศก พ.ศ. ๒๓๑๐ พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒
พระเจ้าล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์สวรรคต แสันท้าวพระยา
จึงพร้อมกันอัญเชิญเจ้าบุญสารพระราชนัดดาพระเจ้าชัยเชษฐา
ธิราชที่ ๒ ขนครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระเจ้า
ธรรมเทวงศ์

ปีเถาะตรศก พ.ศ. ๒๓๑๔ พระเจ้าหลวงพระบางสุริย-
วงศา ยกกองทัพมาตีเมืองเวียงจันทน์แต่ตีไม่ได้ เพราะ
พะมามีมาช่วยเมืองเวียงจันทน์

พระเจ้าธรรมเทวงศ์มีพระราชโอรส คือ เจ้านันทเสน
เจ้าอินทวงศ์ เจ้าอนุรุธ เจ้าติสสะ

พระวอ พระตา^๑ ไม่ถุกกับพระเจ้าล้านช้างจึงได้อพยพ
ครอบครัวไปสร้างเวียงขึ้นที่บ้านหนองบัวลำภู พระเจ้า
ล้านช้างให้แสันท้าวพระยาไปห้าม แต่พระวอไม่เชื่อฟัง
พระเจ้าล้านช้างจึงให้กองทัพไปตีพระวอ สู้รบกันอยู่ได้
ประมาณ ๓ ปี พระวอจึงแต่งคนไปอ่อนน้อมต่อพะม่าขอ

๑ สมเด็จพระมหาเวีรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน) ซึ่งสืบสกุลจากพระวอ ว่าพระวอ
พระตาเป็นคน ๆ เดียวกัน ที่เรียกพระตาเพราะเป็นน้ำของแม่พระเจ้าธรรมเทวงศ์

กำลังมาช่วย พระเจ้าอังวะจึงได้แต่งตั้งให้มองละแงะเป็นแม่ทัพ
 คุมไพร่พลจะมาช่วยพระวอ พระเจ้าล้านช้างจึงให้แสนท้าว
 พระยาคุมเครื่องบรรณาการลงมา ตัก กองทัพพะม่า กลางทาง
 เกิดยกล้อมพะม่าเข้าเป็นพวกเดียวกัน แล้วยกกองทัพไป
 ตเวียงพระวอแตก พระวอกับท้าวกำผู้เป็นบุตรและท้าวหน้า
 ท้าวคำผิง ท้าวพรหม พาครอบครัวอพยพหนีไปขอพึ่งพระ
 เจ้าชัยกุมารนครจัมปาศักดิ์ที่ตำบลเวียงดอนกอง แขวงเมือง
 นครจัมปาศักดิ์

ประกาศรศก พ.ศ. ๒๓๑๔ พระเจ้าล้านช้างแต่งตั้งให้อัคร
 ฮาด (อัครราช) ยกกองทัพเข้าไปถึงแขวงนครจัมปาศักดิ์
 พระเจ้าชัยกุมารจึงได้แต่งตั้งให้พระยาพลเซียงสาคุมกองทัพขน
 ไปต้านทานไว้ ในที่สุดพระเจ้านครจัมปาศักดิ์ขอโทษพระวอ
 ไว้ พระเจ้าล้านช้างก็ยอมยกให้ และสั่งให้อัครฮาดยก
 กองทัพกลับ

พระวอไม่ถูกกับพระเจ้านครจัมปาศักดิ์อีก จึงพาครอบครัว
 อพยพหนีไปตั้งสุมผู้คนอยู่ที่ดอนมดแดง และให้
 ท้าวพระยาพี่น้องคุมเครื่องบรรณาการไปขอขึ้นกับกรุงธนบุรี
 ชงนับว่าไทยอีสานเริ่มเป็นอาณาจักรเดียวกันกับไทยใต้แต่
 บัดนี้ไป

บวอกอัฐศก พ.ศ. ๒๓๑๕ พระเจ้าล้านช้างรู้ว่า
 พระวอไม่ถูกกับพระเจ้านครจัมปาศักดิ์ จึงแต่งตั้งให้พระยาสุโก

คุมกองทัพไปตีพระวอ พระวอสู้ไม่ได้จึงอพยพหนีขึ้นไปตั้ง
 อยู่ตำบลเวียงดอนกองตามเดิม แล้วแต่งคนให้ไปขอกำลัง
 พระเจ้านครจำปาศักดิ์ไปช่วย พระเจ้านครจำปาศักดิ์ก็หา
 ช่วยไม่ กองทัพพระยาสุโขทัยก็ยกตามขึ้นไปล้อมเวียงไว้จับ
 พระวอได้ แล้วก็ให้ฆ่าเสียที่ตำบลเวียงดอนกอง ท้าวกำ
 บุตรพระวอหนีไปได้ และมีหนังสือบอกไปให้เจ้าเมืองนคร
 ราชสีมาให้บอกเหตุการณ์ไปยังกรุงธนบุรี

บ๊วอกสัมฤทธิศก พ.ศ. ๒๓๓๑ สมเด็จพระเจ้ากรุง
 ธนบุรีทรงทราบประพบัติเหตุนี้ จึงให้เจ้าพระยาจักรี (ด้วง)
 เป็นแม่ทัพยกสมทบกับกำลังเกณฑ์เมืองสุรินทร์ ขุขันธ์ และ
 สังขะ กับเจ้าพระยาสุรสีห์หรือเจ้าพระยาสรศรี (บุญมา)
 เป็นแม่ทัพเรือเกณฑ์ทหารเมืองเขมรต่อเรือรบแล้วยกขึ้นไป
 ตามลำแม่น้ำโขง ฝ่ายพระยาสุโขทัยแม่ทัพกองทัพล้านช้างทราบ
 ว่า กองทัพกรุงธนบุรียกขึ้นไปมาก เห็นจะต้านทานไว้ไม่ได้
 ก็ยกถอยกลับคืนไปยังเมืองล้านช้างเวียงจันทน์ ส่วนกองทัพ
 กรุงธนบุรีทั้งสองก็ยกขึ้นไปตีเมืองนครจำปาศักดิ์ พระเจ้า
 ชัยกุมารเห็นจะสู้ไม่ได้จึงพาครอบครัวอพยพหนีออกจากเมือง
 ไปตั้งอยู่ที่เกาะเกษชัย กองทัพกรุงธนบุรีตามไปจับตัวพระ
 เจ้านครจำปาศักดิ์ชัยกุมารได้ แล้วเลยยกไปตีเมืองนครพนม
 และบ้านหนองคายได้ แล้วยกไปล้อมเมืองเวียงจันทน์ไว้
 กองทัพเมืองพระบางก็ยกมาช่วยกองทัพกรุงธนบุรี พระเจ้า

ล้านช้างได้ต่อสู้กองทัพกรุงธนบุรีเป็นสามารภ แต่ตำนาน
มิได้กล่าวพระราชวงศานุวงศ์หนีไปทางเมืองคำเกิด กองทัพ
ไทยเข้าเมืองได้แล้ว เมืองล้านช้างจึงรวมเป็นอาณาจักร
เดียวกันกับไทยได้จนสิ้นเชิงแต่สมัยกรุงธนบุรีนี้ไป แม่ทัพ
ไทยได้ตั้งให้พระยาสุโกเป็นผู้รั้งเมืองเวียงจันทน์ แล้วเชิญ
พระแก้วมรกตพระบาง และกุมตัวเจ้านันทเสนพระมหา
อุปราชล้านช้าง พระราชโอรสธิดาวงศานุวงศ์ของพระเจ้า
ล้านช้าง และพระเจ้าชัยกุมาร (เจ้าองค์หลวงนครจำปาศักดิ์)
มาในกองทัพกลับมายังกรุงธนบุรี

เมื่อกองทัพไทยได้ยกไปแล้ว พระเจ้าธรรมเทวงศ์พระ
เจ้าล้านช้างกลับจากเมืองคำเกิดไปยังเมืองเวียงจันทน์จับพระยา
สุโกฆ่าเสีย แล้วเข้าตั้งอยู่ในเมืองดงแก้ว

สมเด็จพระบรมธรรมิกราชาธิราช พระเจ้ากรุงธนบุรี
ให้พระเจ้าชัยกุมารกลับไปครองนครจำปาศักดิ์ตามเดิม และ
เสกเจ้านันทเสนไปเป็นพระเจ้าย่านช้าง พ.ศ. ๒๓๒๔ เมื่อขึ้น
ไปถึงเมืองเวียงจันทน์มีข่าวพระเจ้าธรรมเทวงศ์ก็ทิวังคต

๑ หลักศิลาจากฤกษ์พระเจ้าขุนรามกำแหงว่าเมืองล้านช้างขึ้นกรุงสุโขทัย พงศาว-
ดารกรุงเก่าว่าขึ้นสมเด็จพระเพทราชา เข้าใจว่าที่กเอาเช่นเดียวกับจีนที่กเอาประเทศ
ไทยว่าขึ้นกรุงบักกิ่ง

๒ พระราชวิจารณ์ว่า สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าให้ไปครองเมืองเวียงจันทน์

บิขาลจัตวาศก พ.ศ. ๒๓๒๕ พระเจ้านันทเสนลงมาเผา
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าในงานพระบรมราชาภิเษก

บิเถาะเบ็ญจศก พ.ศ. ๒๓๒๖ พระเจ้านันทเสนกลับ
คืนไปเมืองเวียงจันทน์ และขอพระบางคืนไปด้วย

บิจอโทศก พ.ศ. ๒๓๓๓ พระเจ้าล้านช้างเวียงจันทน์
บอกลงมากรุงเทพฯ ว่า องล่องเยื้อง องค์ก้อง องแอม
แต่งให้ห้องเจียงบองเจียงเวียงแม่ทัพคุมญวนไปกิน ๓๐๐๐ คน
กับกองทัพไทยเมืองพวน ๓๐๐๐ คน รวม ๖๐๐๐ คนยกมา
พระเจ้าล้านช้างแต่งกองทัพไทยอีสานออกไปรบกับกองทัพ
ญวน ตีกองทัพญวนที่เมืองพวนแตกกระจัดกระจายล้มตาย
ไปบนเครื่องศาสตราอาวุธเป็นอันมากและชะเลยด้วย

บิบุญตรศก พ.ศ. ๒๓๓๔ พระเจ้าล้านช้างเวียงจันทน์
ให้ข้าหลวงถือสุภอักษรลงมาให้สมุหนายกที่กรุงเทพฯ มหานคร
ว่า พระเจ้ามหาอุทุมวงศ์ซึ่งศรีสัตนาคนหุตอุทุมรัตนบุรีรมย์
พรหมจักรพรรดิมหานครราชธานีล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง
คิดการกบฏไปเข้าด้วยพะม่า สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าทราบ
ในหนังสือบอกเวียงจันทน์ก็ส่งสมุหนายกให้สุภอักษรตอบ
ขึ้นไป ให้พระเจ้าล้านช้างยกกองทัพไปตีเมืองหลวงพระบาง
ให้แตกฉาน จับตัวพระเจ้าล้านช้างร่มขาวหลวงพระบางจำ
ส่งลงมากรุงเทพฯ พระเจ้าล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์ได้ทราบ
คำสั่งดังนั้น จึงเกณฑ์กองทัพใหญ่ทั้งเรือทั้งบกยกขึ้นไปล้อม
เมืองหลวงพระบาง ฝ่ายพระเจ้าล้านช้างหลวงพระบางเป็น

อธิกับพระเจ้าล้านช้างเวียงจันทน์มาแต่ก่อน ก็แต่งกองทัพ
 ยกออกมาต่อรบ ได้รบกันเป็นสามรบ พระมหาอุปราช
 เวียงจันทน์ต้องบ่นชาวเมืองหลวงพระบางถึงแก่พิราลัยในท
 รบ พระเจ้าล้านช้างเวียงจันทน์ขับพลทหารเข้ามายับเปลี่ยน
 เอาเมืองหลวงพระบางประมาณ ๑๕ วันก็ปล้นเอาเมืองได้ ได้
 ฆ่าฟันชาวเมืองล้มตายเป็นอันมาก จับได้ตัวพระเจ้าล้านช้าง
 หลวงพระบางและพระโอรส พระธิดา พระสนมและพระวงศา
 นวงศ์ได้ทั้งสิ้น พระเจ้าล้านช้างเวียงจันทน์สั่งให้จำพระเจ้า
 ล้านช้างหลวงพระบางไว้แล้ว ตั้งพระยาเมืองแสนขุนนาง
 ผู้ใหญ่ เมืองหลวงพระบางซึ่งเข้ามายอมสวามิภักดิ์นั้นให้
 เป็นพระยาหลวงพระบางอยู่รั้งเมือง เลิกกองทัพกลับไปยัง
 เมืองเวียงจันทน์ และบอกข้าราชการให้ขุนนางและไพร่คุม
 ตัวพระเจ้าล้านช้างหลวงพระบางส่งลงไปกรุงเทพฯ ฯ สมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าฯ สั่งให้จำคุกพระเจ้าล้านช้างหลวงพระบาง ครั้น
 ภายหลังให้พระเจ้าล้านช้างหลวงพระบางพ้นโทษ พาสมัคร
 พรรคพวกขึ้นไปครองเมืองหลวงพระบางดังเก่า

พระเจ้านันทเสนมโหรส คือ เจ้าจันทรเทพ (เจ้า
 จันทรประทีป) เจ้าชาติ

บขาคณศก พ.ศ. ๒๓๓๗ พระเจ้านันทเสนถูกกล่าวหา
 ว่าคบคิดก่อกบฏกับพระบรมราชาเจ้าเมืองนครพนมจะแข็งเมืองไม่
 ยอมขึ้นกับกรุงเทพฯ ฯ พระเจ้านันทเสนและพระบรมราชา

ลงไปสู่ความทุกข์ทรมาน ๑ พระเจ้านันทเสนแพ้คะตูกถอด
จากตำแหน่งเจ้าประเทศราช

ปีเถาะสัปตศก พ.ศ. ๒๓๓๘ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
ให้เจ้าอินทวงศ์พระอนุชาพระเจ้านันทเสนขึ้นไปครองเมือง
ล้านช้างเวียงจันทน์ต่อไป มีพระนามว่าพระเจ้าชัยเชษฐาธิราช
ที่ ๓ และได้ขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์กับพระยาอนุชิตราชา

พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๓ (เจ้าอินทวงศ์) มีพระธิดา
คือ เจ้านางทองสุก ซึ่งเป็นพระมารดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้า
คุณทนต์พิยวดี และเป็นพระอัยยิกาของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ
พระยาบวรราชปักษ์

ปีชวดฉศก พ.ศ. ๒๓๕๓ พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๓
พระเจ้าล้านช้างเวียงจันทน์ถึงแก่พิราลัย ณ เดือนสาม
๘ ค่ำ ครองเมืองล้านช้างเวียงจันทน์ได้ ๑๐ ปี

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงให้เจ้าอนุรุธพระอนุชา
เจ้าอินทวงศ์ครองเมืองล้านช้างเวียงจันทน์ มีพระนามว่า
พระเจ้าอนุรุธราชา

เมืองล้านช้างเวียงจันทน์มีหัวเมืองขึ้นใหญ่ น้อย ๗๕
หัวเมือง

ปีเถาะเอกศก พ.ศ. ๒๓๖๒ เจ้าราชบุตร (โย่) เมือง
เวียงจันทน์จับนายสาเกียดโง้งที่พาพวกยกไปตีเมืองนคร

จัมปาศักดิ์ได้ แต่สมเด็จพระพุทธเลิศหล้า เห็นว่าเจ้านคร
จัมปาศักดิ์ (พรหมน้อย) อ่อนแอ จึงจะให้กลับไปครอง
เมืองอังกะรักษาบ้านเมืองไว้ไม่ได้ จึงตั้งเจ้าราชบุตร (โย) ^๕
เมืองเวียงจันทน์เป็นเจ้านครจัมปาศักดิ์แทน

บจออุศก พ.ศ. ๒๓๖๕ พระเจ้าอนุตรุทธราชพระเจ้า
ล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์ (ซึ่งไทยใต้มักเรียกสั้น ๆ ว่า “เจ้า
อนุ” บ้าง “เจ้าอนุวงศ์” บ้าง) เห็นว่าเมืองล้านช้างเคยเป็น
ประเทศเอกราชในแดนไทยอีสานมาช้านาน แต่ได้มาเสียที่
แก่งกองทัพของกรุงธนบุรี เมืองล้านช้างเวียงจันทน์จึงได้ตกไป
เป็นประเทศราชของกรุงเทพฯ ฯ ทั้งยังได้เสียพระแก้วมรกต
ซึ่งเป็นสรพระนครไปด้วย จึงได้ตกลงใจจะทำสงครามกู้ชาติ
และยกกองทัพลงไปตีกรุงเทพฯ ฯ ถ้าตีได้ก็จะได้อัญเชิญ
พระแก้วมรกตกลับไปประดิษฐานไว้ที่เมืองเวียงจันทน์ตาม
เดิม โดยเหตุฉะนี้ จึงสั่งให้พระมหาอุปราช (ติสสะ) ไป
เกลี้ยกล่อมเมืองกาฬสินธุ์ เมืองร้อยเอ็ด เมืองสุวรรณภูมิ
เมืองชนบท เมืองขอนแก่น ชงขณแก่กรุงเทพฯ ฯ มีเจ้าเมือง
กาฬสินธุ์คนเดียวไม่ยอมเข้าด้วย พระมหาอุปราชจับตัวได้
ให้ฆ่าเสีย แล้วต้อนรับชวนไปเมืองเวียงจันทน์ พระเจ้า
อนุตรุทธราช สั่งให้เจ้านครจัมปาศักดิ์ (โย) ต้อนรับเมือง
เขมราฐ เมืองอุบล เมืองศรีสะเกษ เมืองเดชอุดม เมือง
ยโสธร ขนมาเมืองเวียงจันทน์ แล้วให้ยกกองทัพไปพร้อม
กันที่เมืองนครราชสีมา

เจ้าราชวงศ์ (เง่า) ยกกองทัพล้านช้างเวียงจันทน์ลงมา
ถึงเมืองสระบุรี และกวาดต้อนครัวขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์
ครัวในเมืองสระบุรี มีครัวชาวไทยอีสานหมั้นครัวเศษ มีครัว
ไทยใต้เพียงสิบครัว ครัวจัญยสิบครัวเท่านั้น ครั้นแล้วก็ถอย
ทัพขึ้นไปเมืองนครราชสีมา เพาะเมืองนครราชสีมาเสีย พระ
เจ้าอนุตรุทธราช ให้เจ้าราชวงศ์ขึ้นไปยึดเมืองห่มศักดิ์ กอง
ทัพใหญ่ยกขึ้นไปถึงเมืองภูเขียว ตั้งค่ายอยู่ที่หนองบัวลำภู
ค่าย ๑ ให้พระยานรินทร์อยู่รักษาค่ายกับพลสามพัน แล้วให้
ตั้งค่ายอยู่ที่ช่องเขาตารค่าย ๑ ซึ่งเป็นทาง ๒ แยก ให้พระยา
สุโกและชานนทรักษาค่ายมีพลสองหมื่น และพระเจ้าอนุตรุทธ
ราชก็ตั้งค่ายใหญ่อยู่บนเขาตาร พระยาเชิงสาตั้งค่ายอยู่ที่
สนมค่าย ๑ ให้กองกำลังค่ายอยู่ที่ช่องจัวแตกค่าย ๑ พระ
มหาอุปราชตั้งทัพอยู่ที่เมืองสุวรรณภูมิ

สมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ให้พระยาราชสุภาวดียกขึ้นไป
ทางเมืองสุวรรณภูมิ ตักกองทัพเจ้าโถง พระนัดดาพระเจ้า
อนุตรุทธราชที่เมืองพิมายแตก พระยาราชสุภาวดียกไปตีค่าย
เวียงคุกที่เมืองยโสธร อุปฮาดราชวงศ์เมืองยโสธรสู้รบแข็ง
แรง แต่ภายหลังพระยาราชสุภาวดีตีค่ายเวียงคุกแตก และ
จับครอบครัวอุปฮาดราชวงศ์มาเสีย ๑๐๐ คนเศษ

กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์ แม่ทัพใหญ่ไทย
ใต้ ให้ทัพพระเจ้าแสนยากร พระยากลาโหมราชเสนา

พระยาพิชัยบุรินทร์รา พระยาณรงค์วิชัย กองเจ้าพระยามหา
โยธา ทั้ง ๕ ทัพ กับทัพหม่อมเจ้าขุนเณร คุณคนโทษเป็น
กองโจร รวมเป็นคน ๘,๔๐๐ คน ยกถ่วงหน้าขึ้นไปตีค่าย
หนองบัวลำภูก่อน แล้วทัพเหล่านั้นก็ยกตามไปเป็นลำดับกัน
ขึ้นไปทางบ้านสามสมอ

ครั้นวันเสาร์ที่ ๕ พฤษภาคม ทัพหลวงไทยได้ยกออก
จากเมืองนครราชสีมาขึ้นไปตั้งอยู่หน้าเขิน ทัพหน้าเข้าตีค่าย
หนองบัวลำภู พระยานรินทร์แม่ทัพไทยล้านช้างได้สู้รบทัพ
ไทยได้เป็นสามารถ แต่มีกำลังน้อย กองทัพไทยจึงตีได้
ค่ายหนองบัวลำภู จับพระยานรินทร์ได้ แต่พระยานรินทร์
ไม่ยอมสวามิภักดิ์ด้วย แม่ทัพหลวงจึงสั่งให้มาเสีย ข้างทัพ
ไทยได้เสียพระยาเกียรติ ส่วนพลทหารตายเท่าใดไม่ปรากฏ

กองทัพเจ้าพระยาอภัยภักธร มีคน ๕,๐๐๐ ขึ้นไปเมือง
หล่มสักทางเมืองเพชรบูรณ์ กองทัพพระยาวิชัย พระยาไกร
โกศา มีคน ๓,๐๐๐ ขึ้นไปเมืองหล่มสักทางเมืองพิษณุโลก
เมืองนครไทย พอไปถึงพร้อมกันก็เข้าตีกองทัพเจ้าราชวงศ์
แตก เจ้าราชวงศ์พาพระสุริยวงศาเจ้าเมืองหล่มสักตีไปด้วย

พระเจ้าอนุรุธราช สั่งให้พระยาสุโขและชานนทร์รักษา
ค่ายไว้ แล้วกรีบขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ พระยาสุโขและ
ชานนทร์แจ้งว่า กองทัพไทยตีตีค่ายหนองบัวลำภูแตก มาตั้ง
อยู่ที่ทุ่งสัมปอຍ ก็มิหนำซ้ำไปถึงพระยาเชียงสาและกองคำ

ให้ยกมาสวมทับที่ค้ำยสัมพันธ์ พระยาสุโกณัดกองทัพพร้อม
กันแล้ว ก็ยกมาล้อมค้ำยสัมพันธ์ไว้ทั้ง ๓ ทิศ กองทัพไทยได้
ถูกล้อมอดอาหาร ๗ วัน เกือบจะเสียที่อยู่แล้ว พอกองทัพ
กรมหมื่นนเรศรโยธินไปทัน มีคนติดตามไปสัก ๑๐๐ คน
แจ้งว่ากองทัพไทยด่านข้างล้อมทัพพระยาจำแสนยากร พระยา
กตาโหมราชเสนา และกองรามัญ เข้าไว้แน่นหนาก็มิได้ร้อ
เร่งทหารเข้าโจมตี จึงถูกกองทัพไทยด่านข้างเข้าล้อมไว้อีก
กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ กับกองทัพอื่นไปทัน ก็ได้ช่วยกันตี
กองทัพด่านข้าง แก่กรมหมื่นนเรศรโยธินออกจากที่ล้อมได้
ฝ่ายทัพไทยได้อยู่ในค้ำยสัมพันธ์ก็หักออกมาประจบกัน กอง
ทัพไทยด่านข้างถูกตีจนบาดเจ็บเข้าไม่ติดก็แตกพ่ายไป กอง
ทัพไทยได้ขึ้นไปตามช่องเขาสารข่ามเขาไปได้ ไปตั้งค่ายอยู่
ที่พื้นพร้าว กรมหมื่นนเรศรและกรมหมื่นเสนี ข้ามแม่น้ำโขง
ไปตั้งอยู่ในเมืองเวียงจันทน์ เก็บได้ทรัพย์สิ่งของไว้ได้มาก
เมื่อกองทัพหลวงไทยได้ขึ้นไปถึงพื้นพร้าว แม่ทัพใหญ่
ไทยได้สั่งให้เผาเมืองเวียงจันทน์ แล้วเกณฑ์ไพร่ให้หรืออิฐ
กำแพงเมืองเสีย
ฝ่ายทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ เมืองน่าน เมือง
หลวงพระบาง พลสองหมื่นไปถึงพื้นพร้าวพร้อมกัน
กองทัพไทยได้ได้สร้างพระเจดีย์ไว้ที่พื้นพร้าว และเอา
พระเสริมบรรจุไว้ด้วย ได้เชิญพระแทกรคำลงไปกรุงเทพฯ ฯ

พระเจ้าอนรรุททราช ได้พาพระโอรสธิดาและวงศานุวงศ์
ล่องน้ำไปขึ้นที่เมืองมหาชัยกองแก้วเดินบกไปอาศัยอยู่เมือง
ถ่าน้ำ (แก่งอาบ)

พระยาเชียงใหม่ตั้งแข็งอยู่ที่บ้านโพนเชียงใหม่ แม่ทัพ
ใหญ่ไทยได้จึงสั่งให้พระยาไกรโกศายกทัพไปตีพระยาเชียงใหม่
แต่พระยาไกรโกศายสู้ไม่ได้แตกหนีมา จึงสั่งให้พระยาเพชร
พิไชย พระยาเกษตร พระยาอภัยเมืองเดช ยกทัพไปตี
พระยาเชียงใหม่ กองทัพหน้าตีทัพพระยาเชียงใหม่ ๆ ถอย กอง
ทัพติดตามพระยาเชียงใหม่ไป กองกำลังอยู่เมืองเพงยกมาช่วย
พระยาเชียงใหม่ ตัดหลังทัพพระยาเพชรพิไชยเข้าไป พวก
กองทัพพระยาเพชรพิไชยไม่รู้ตัวจนจะเสียที่ พระยาอินทร
เดชะถูกบนตาย พระยากำแพงเพชรและพระหฤทัยก็ถูกบน
แต่เพื่อญูกองคำแม่ทัพถูกบนตาย ทัพไทยล่าช้าจึงแตก
พระยาเชียงใหม่ไปได้ ภายหลังไปเข้าหาพระยาราชสุภาวดี

พระยาราชสุภาวดีตั้งทัพอยู่เมืองยโสธร เจ้านครจัมปา
ศักดิ์ (โย) ตั้งค่ายอยู่เมืองศรีสะเกษ ทราบว่ากองทัพพระยา
ราชสุภาวดีจะยกไป ก็ยกมาตั้งค่ายอยู่เมืองอุบล ให้เจ้าปาน
เจ้าสุวรรณ น้องชาย คมกองทัพนครจัมปาศักดิ์ กองทัพ
พระยาราชสุภาวดีตีกองทัพนครจัมปาศักดิ์แตกแล้ว ก็ยกขึ้น
ไปตีเมืองอุบล เจ้านครจัมปาศักดิ์รวบรวมบ่าวไพร่หนีไป
แต่แม่ทัพไทยได้ติดตามจับเจ้านครจัมปาศักดิ์ เจ้า
สุวรรณ และเจ้าปานมาได้

พอเสด็จคุณเตียนยืนฉนวนแม่ทัพหน้าองกั้นเลือก มี
หนังสือมาถึงพระยาราษฎร์ภูวดี ฉะบับหนึ่งใจความว่า “เมือง
เวียงจันทน์กับกรุงเทพมหานครเป็นไมตรีกันสนิท เหตุใดจึง
ยกทัพไปทำลายเมืองเวียงจันทน์เสีย ทำให้ไพร่บ้านพลเมือง
แตกตื่นไป และเมืองเวียงจันทน์ก็เป็นแดนกรุงเวียดนาม
บัดนี้แม่ทัพใหญ่ให้ข้าพเจ้าคุมคนสองหมื่นเศษมาตั้งอยู่เมือง
ตามดอง ให้ท่านยกกองทัพกลับไปอยู่แดนของท่าน ท่าน
กวาดเอาครัวแดนฉนวนไปไว้เท่าใด ขอให้ส่งคนแดนฉนวนให้
หมด ทางไมตรีจะไต่ขียนยาวต่อไป ถ้าท่านไม่ฟัง ข้าพเจ้า
ก็ไม่ละ ถ้าองกั้นเลือกแม่ทัพใหญ่ยกมาถึงแล้วก็ไม่ฟังกัน
แต่หยุดต้นหนึ่งก็ไม่ให้เหลือไว้”

พระยาราษฎร์ภูวดีไม่ตอบหนังสือ รัชชกกกองทัพมาเมือง
เวียงจันทน์ เพื่อให้ทันกองทัพหลวงก่อนกลับกรุงเทพ ฯ

แม่ทัพใหญ่ไทยใต้ใต้ได้มีหนังสือบอกเรื่องเวียงจันทน์เป็น
กบฏต่อไทยใต้ไปถึงองเลโบ ใจความว่า “พระเจ้าอนรรุทธ-
ราชหนีเข้าไปในแดนฉนวน จะให้กองทัพเข้าไปติดตามก็เห็น
แก่ทางพระราชไมตรีอยู่ จึงบอกออกมาให้องเลโบรู้ เพื่อ
แจ้งให้พระเจ้าเวียดนามทราบด้วย”

พระยาราษฎร์ภูวดี (สิงห์ สิงหเสนี) ได้เดือนยศเป็น
เจ้าพระยาราษฎร์ภูวดีว่าทสมุหนายก เมื่อจัดการบ้านเมือง

เวียงจันทน์เรียบร้อยและกวาดครัวได้มากแล้ว ก็แบ่งไว้ให้
 อยู่เมืองเวียงจันทน์พอสมควร ให้พระยาเวียงจันทน์อยู่รักษา
 เมืองเวียงจันทน์ต่อไป เหลื่อนั้นส่งลงไปกรุงเทพ ฯ และ
 อัญเชิญพระบาง และพาตัวพระมหาอุปราชเวียงจันทน์ลงไป
 กรุงเทพ ฯ ด้วย เมื่อเดือน ๓ ปีกุนนพศก พ.ศ. ๒๓๓๐

ในเดือน ๗ ปีชวดสัมฤทธิศก พ.ศ. ๒๓๓๑ เจ้าพระยา
 ราชสุภาวดีขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ เมื่อขึ้นไปถึงเมืองภูเขียว
 รวบรวมเสบียงอาหารผู้คนได้พร้อมกัน ก็ยกขึ้นไปถึงหนอง
 บัวดำภู จึงแต่งตั้งให้พระยาราชรองเมือง พระยาพิชัยสงคราม
 พระยาทุกขราษฎร์ เมืองนครราชสีมา หลวงสุเรนทรวิชิต
 คุมไพร่ ๕๐๐ คน ยกขึ้นไปตั้งอยู่ที่ค่ายพันพร้าว

พระยาราชรองเมือง แบ่งคนให้พระยาพิชัยสงคราม
 พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวิชิต นายไพร่ ๓๐๐ คน
 ข้ามไปพึ่งราชการณเมืองเวียงจันทน์

วันอาทิตย์ที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๓๑ เจ้าราชวงศ์
 เวียงจันทน์ มีหนังสือมาถึงพระยาเมืองจันทน์ พระยาเมือง
 ซ้าย ว่าพระเจ้าเวียงคานามให้ญวนพาพระเจ้าอนรุทธราชและ
 เจ้าราชวงศ์มาส่งณเมืองเวียงจันทน์ มาถึงท่าข้ามข้าง ยิงทาง
 อีกร ๔ คนจะมาถึงเมืองเวียงจันทน์ พระยาเมืองจันทน์ พระยา
 เมืองซ้าย จึงแจ้งความกับพระยาพิชัยสงคราม พระยาพิชัย-
 สงครามจึงส่งต้นหนังสือไปให้พระยาราชรองเมือง ฯ จึงส่ง

หนังสือไปถึงเจ้าพระยาราชสุภาวดี ๆ ได้ทราบดังนั้น กรบ
 ยกกองทัพขึ้นไปแต่วันพฤหัสบดีที่ ๓๑ กรกฎาคม พระเจ้า
 อнуรุทราช เจ้าราชวงศ์ กยกมาถึงเมืองเวียงจันทน์ มีคนมา
 ด้วยประมาณพันเศษ มีญวนประมาณ ๘๐ คน ตั้งอยู่ณเมือง
 เวียงจันทน์ พระเจ้าอนุรุทราชกับเจ้าราชวงศ์ ได้ไปพบกับ
 พระยาพิชัยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ และหลวงสุเรนทร-
 วิจิต แล้วกลับไปอยู่วัดพระแก้ว

วันเสาร์ที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ เวลาบ่าย ๓ โมง
 เจ้าพระยาราชสุภาวดีขึ้นไปถึงค่ายพันพร้าว พอเวลาบ่าย ๔
 โมง พระเจ้าอนุรุทราชยกคนเข้าล้อม พระยาพิชัยสงคราม
 พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวิจิต และฆ่าเสียสิ้น คง
 เหลือแต่หมันรักษานาเวศกับไพร่ประมาณสี่สิบห้าสิบคนข้าม
 น้ำหนีไปได้

เจ้าพระยาราชสุภาวดีอยู่ที่ค่ายพันพร้าว ตำนานไปยัง
 เมืองยโสธร พระยาเชียงสาเป็นผู้นำทางลัดป่าไป

พระเจ้าอนุรุทราชให้คนไปรื้อพระเจดีย์ที่ค่ายพันพร้าว
 เสีย และเชิญพระเสริมไปไว้เมืองเวียงจันทน์ดังเก่า เจ้า
 ราชวงศ์ได้ยกกองทัพตามตีทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดี ได้ทัน
 กันเขาที่บกหวานณวันเสาร์ที่ ๘ ตุลาคม ได้สู้รบกันถึงตะลุม
 บอน เจ้าราชวงศ์เอาหอกแทงเจ้าพระยาราชสุภาวดีล้มลง
 แล้วจะเข้าฟันซาก หลวงพิพิธน้องชายเข้าไปแก้ เจ้าราชวงศ์

พนหลวงพิพิธตาย พอตนายเจ้าพระยาราชสุภาวดียังขึ้นไป
ถูกเข้าเจ้าราชวงศ์ล้มลง พวกบ่าวก็เข้าใจว่านายตาย เข้ายก
เอานายขนแคร่หนีไป

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดี คลำดูแผลเห็นว่าไม่ทะลุภายใน
ใน ตกแต่งแผลแล้วก็ยกทหารตามตขึ้นไปจนถึงเมืองเวียง-
จันทน์ จับได้พระโอรสและธิดาวงศานุวงศ์ของพระเจ้าอนุรุทธ
ราชไว้ที่บ้านไผ่

ครั้นวันศุกร์ที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๑ เจ้าน้อย
เมืองพวนแจ้งความแก่เจ้าพระยาราชสุภาวดีที่เมืองเวียงจันทน์
ว่า ได้แต่งกองทัพออกลาดตระเวนด้านทางถึงกันทุกตำบล
ถ้าพระเจ้าอนุรุทธราชขึ้นไปจะจับส่งมามีให้หนีไป แต่ต่อมา
อีกหน่อยหนึ่งเจ้าน้อยเมืองพวนให้พระยานามโคตรและพระยา
อุทุม มาบอกเจ้าพระยาราชสุภาวดีว่า พบพระเจ้าอนุรุทธราช
และครอบครัวที่นาไฮเชิงเขาไก่ ให้คน ๕๐ คนคุมไว้ ขอให้
แต่งคนขึ้นไปจับเจ้าพระยาราชสุภาวดีได้ส่งพระยาอินทรเดชะ
พระสุพนเชียงสา เมืองกลาง คุมไพร่ ๓๐๐ คนไป เมื่อไป
ถึงหาดเดื่อยพบพระลับแลและหนานขัตติยะเมืองน่าน ทำว
มหาพรหมเมืองหลวงพระบาง จับพระเจ้าอนุรุทธราช และ
พระโอรสธิดาและชายมาได้ นายด่านเมืองพวนเป็นผู้นำจับ
ภายหลังก็คุมตัวส่งกรุงเทพฯ ฯ

เมืองล้านช้างเวียงจันทน์ ไม่สามารถจะดำรงประเทศ
 เป็นเอกราชได้ ต้องมารวมกันกับประเทศไทยได้ ตั้งแต่ พ.ศ.
 ๒๓๒๑ แต่ส่วนอาณาเขตต์ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ได้ตก
 เป็นประเทศราชของฝรั่งเศส ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ ในเวลานั้น
 ฝรั่งเศสรวบรวมอาณาเขตต์เมืองล้านช้าง เวียงจันทน์ และ
 หลวงพระบาง ๕ เป็นแคว้นหนึ่งของประเทศอินโดจีน เรียก
 ว่าแคว้นลาว มีผู้สำเร็จราชการปกครอง เรียกว่าเรสิดังซูเปรีเอ
 ๕ ๖ ๗ ๘
 ตงทว่าการอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์

(๒) เมืองล้านช้างหลวงพระบาง

พระเจ้าธรรมิกราช^๕ขึ้นทรงราชย์^๕บมะโรง^๕จัตวา^๕ศก พ.ศ. ๒๒๕๔ มีพระราชธิดา ๓ องค์ มีพระนามว่า เจ้านางแทนสาว เกิดจากหม่อมทูน เจ้านางแทนคำ เกิดจากหม่อมยี่ (ยี่) เจ้านางอัครารายคำ เกิดจากหม่อมมะลิ

เจ้าอินทโสม เจ้าองค์นกและเจ้าองค์เอก ส้องสมผู้คน คิดการกบฏ แต่แพ้กองทัพพระเจ้าธรรมิกราช เจ้าอินทโสม หนีไปอยู่เมืองฮอด พระเจ้าธรรมิกราชครองราชสมบัติอยู่ ๑๒ ปี^๕กสวรรคต

บมะโรงเบ็ญจศก พ.ศ. ๒๒๖๕ เสนาพฤตมาตย์ราช ปโรหิตพร้อมกันอัญเชิญเจ้าองค์นก โอรสเจ้าอินทกุมารเมือง แฉวน^๕หน^๕พา^๕ชน^๕คร^๕อง^๕รา^๕ช^๕สม^๕บ^๕ตี^๕ ถวายพระนามว่า สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชสุริยพระราชวงศา มหาชัยจักรพรรดิ ภูมินทร์ นรินทรราชปติยราชศักดิ์บรมธรรมิกราช บรมบพิตร สมเด็จพระเจ้าสถิตย้อยู่เหนือเกล้า ฯ ในอุดมวงศ์ขงศรี สัตนาคนหุตรตันบุรมหานครราชธานีล้านช้างร่มขาวหลวงพระ บาง มีพระราชโอรส ๑๐ องค์ คือ เจ้าสุวรรณ เจ้าแก้ว เจ้าฟู เจ้าชายใหญ่ เจ้าพรหม เจ้าชายน้อย เจ้าอินชา เจ้าไชยน้อย เจ้าสาร เจ้าอินชาน้อย

เจ้าอินทโสมคิดเกลี้ยกล่อมเอาไพร่พลในเมืองแพ (แพร์) เมืองลำ เมืองพง ได้พร้อมมือแล้ว ก็ยกกองทัพลงมาตั้ง

อยู่เมืองงอยในน้ำอ พระเจ้าล้านช้างทราบว่าเจ้าอินทโสมยก
กองทัพลงมาตั้งมั่น จึงปรึกษาเสนาบดีทั้งปวง และเห็นว่า
ถ้ำรบกันชนไฟรบบ้านพลเมืองจะพากันล้มตายมาก และอีก
อย่างหนึ่งก็จะขาดญาติพี่น้องกันด้วย จึงนิมนต์พระราช
คณะผู้ใหญ่ทั้งปวงขึ้นไปอัญเชิญเจ้าอินทโสมลงมาเจรจากัน
เจ้าอินทโสมก็ลงมา ครั้นถึงเมืองหลวงพระบาง พระเจ้า
ล้านช้างกับเจ้าอินทโสมพร้อมกันเข้าไปสาบานทำสัตย์จะไม่
ทำร้ายกัน ในพระอุโบสถวัดวิชุนหาราชศรัทธารามให้แก้กัน
ต่อหน้า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

บดินจตุวาศก พ.ศ. ๒๒๗๔ พระยาเมืองซ้ายคนหนึ่ง
คบคิดกันจะให้เจ้าอินทโสมเป็นกษัตริย์ เมื่อพระเจ้าล้านช้าง
หลวงพระบางออกไปประพาสป่า ต่อนกเขาที่นานก แขวง
บ้านเมืองไทย พระยาเมืองซ้ายพาพรรคพวกปิดประตูเมือง
เสีย แล้วอัญเชิญเจ้าอินทโสมขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้า
ล้านช้าง พระเจ้าล้านช้างองค์นครองราชสมบัติอยู่ได้ ๑๐ ปี

พระเจ้าล้านช้างองค์นครองราชสมบัติเห็นประตู
เมืองปิดก็ขึ้นไปอยู่วัดภูเหมือด และบวชที่วัดเมืองเหือด
แล้วไปเมืองเชียงใหม่ ไปอยู่ที่วัดบุปผาราม ภายหลังได้
ช่วยพวกพะม่ามอญรบชนะนะเทพสิงห์ และได้เมืองเชียงใหม่
ได้ปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ ทรงพระนามว่า
พระเจ้าองค์คำ ได้ตั้งกองทัพเมืองน่านและพะม่าแตก มี

พระโอรสกับนางยวง (ยอง) เมืองเชียงใหม่ ๓ องค์ มีนามว่า
เจ้าจันทร์ เจ้าวงศ์ เจ้าปัด กับมีพระโอรส ๗ องค์ ที่ตาม
ไปด้วยจากเมืองล้านช้าง คือ เจ้าสุวรรณ เจ้าแก้ว เจ้าฟู
เจ้าชายใหญ่ เจ้าพรหม เจ้าชายน้อย เจ้าอโนชา

เมื่อพระเจ้าล้านช้างอินทโสมครองราชสมบัติอยู่ที่เมือง
หลวงพระบาง ๑๓ ปี เจ้าชายน้อย เจ้าสาร และเจ้าอโนชา
พระโอรสพระเจ้าองค์นกกับพระยาเชียงใหม่ ท้าวอินทร์นางา
ทิดสุวรรณ คบคิดกันเป็นกบฏ ชุมนุมไว้ ๘๐๐ คน บ่าว
พระยาเชียงใหม่ นำความทันทันไปบอกเสนาบดี ทูลพระเจ้า
ล้านช้างหลวงพระบาง ๆ เถนทักคนออกจับพวกกบฏ ได้สู้
รบกันเป็นสามารรถ พวกกบฏสู้ไม่ได้แตกหนีไป จับได้เจ้า
อโนชา เจ้าสาร และพระยาเชียงใหม่ จึงให้เอาตัวไปสำเร็จ
โทษและฆ่าเสีย

พระเจ้าล้านช้างหลวงพระบางมีพระโอรส ๕ องค์ มี
พระนามว่า เจ้าโชติกุมาร เจ้าอนุรุธกุมาร เจ้านาคกุมาร
เจ้านารทกุมาร เจ้าเชษฐวังโส เจ้าองค์เอก เจ้าสุริยวงศา
เจ้าสุรวงศา เจ้าอินทรวงศากุมาร มีพระราชธิดา ๖ องค์ คือ
เจ้านางแก้วรัตนพิมพา เจ้านางศรีคากอง เจ้านางสุชาดา เจ้า
นางสุธรรมมา เจ้านางสุนันทา เจ้านางแว่นแก้วสามผิว พระเจ้า
ล้านช้างอินทโสมอยู่ในราชสมบัติ ๒๖ ปีก็สวรรคต

บัณฑุอัฐศก พ.ศ. ๒๒๕๕ พระเจ้าเวียงคนามแต่งตั้งให้
 องเจียวเทยมตาเทยมเจด เป็นแม่ทัพคุมพลทหารญวนยกกลง
 มาตีเมืองล้านช้างหลวงพระบาง เสนาพฤตมาตย์พร้อมกัน
 เสียงท่ายให้เจ้าอินทรวงศา कुमार ยกพลทหาร ออกต่อรบทัพ
 ญวน และตีทัพญวนแตก เสนาพฤตมาตย์และสณมพราหม-
 ณาจารย์พร้อมกันอัญเชิญเจ้าอินทรวงศา कुमार ขึ้นครองราช
 สมบัติเป็นพระเจ้าล้านช้างหลวงพระบาง ครองราชสมบัติ
 อยู่ได้ ๘ เดือน ก็ถวายราชสมบัติแก่เจ้าโชติกกุมารพระ
 เชษฐาองค์ใหญ่ เจ้าโชติกกุมารจึงขึ้นครองราชสมบัติเป็น
 พระเจ้าล้านช้าง ตั้งเจ้านุรุทธเป็นพระมหาอุปราช

พระเจ้าอังวะแต่งตั้งให้โปหน่านอเป็นแม่ทัพคุมพะม่ามาตี
 เมืองล้านช้างหลวงพระบาง ได้สู้รบกันเป็นสามารถ ภาย
 หลังปล้นเอาเมืองได้ จับได้เจ้าสุริยวงศา กับไพร่ประมาณ
 สี่ห้าร้อยคน เอาขึ้นไปถวายพระเจ้าอังวะ แต่พระเจ้าล้านช้าง
 หลวงพระบางหนีไปได้ ครั้นพะม่ายกทัพกลับไปแล้ว พระเจ้า
 ล้านช้างก็กวาดต้อนเอาไพร่พลกลับเข้าไปตั้งอยู่ในเมืองหลวง
 พระบางตามเดิม

บัมมะเมเบัญจศก พ.ศ. ๒๓๐๖ พระเจ้าอังวะใช้ให้เจ้า
 สุริยวงศาพระอนุชาพระเจ้าล้านช้างหลวงพระบางที่พะม่าจับ
 ไปได้ เป็นแม่ทัพคุมพะม่าไปตีเมืองท่าเมืองแมน เจ้า

สุริยวงศาจึงพาเอาไพร่พลเมืองหลวงพระบางหนีออกจากทัพ
พะม่าหนีลงมาตั้งอยู่ที่เมืองแกลง

บจออุสุศก พ.ศ. ๒๓๐๕ เจ้าสุริยวงศาขอเข้ามาอยู่ที่เมือง
หลวงพระบาง พระเจ้าโชติกกุมารไม่ยอมให้มา เจ้าสุริย-
วงศาจึงเกณฑ์กองทัพตามหัวเมืองใต้พร้อมมือ ครั้นถึงเมือง
หลวงพระบาง เวลาตีก็เข้าปล้นเอาเมืองได้ พระเจ้าโชติก
กุมาร กับ พระมหาอุปราช อพยพกวาดเอาเจ้านาย บุตร หลาน
หนีลงไปอยู่บ้านนารุง (น้ำฮุง) ภายหลังคนตีกันแล้ว พระเจ้า
โชติกกุมารได้มอบราชสมบัติให้แก่เจ้าสุริยวงศา พระเจ้า
โชติกกุมารอยู่ในราชสมบัติ ๑๔ ปี

บเถาะตรศก พ.ศ. ๒๓๑๔ พระเจ้าสุริยวงศาเข้าใจว่า
เมืองเวียงจันทน์ลอบมีหนังสือไปขอกองทัพพะม่ามาตีเมือง
หลวงพระบางเมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๖ จึงเกณฑ์พลห้าพันยกลงไปตี
เมืองเวียงจันทน์ เข้าล้อมกำแพงเมืองไว้ พระเจ้าธรรมเทวงศ์
ก็เกณฑ์ทหารออกต่อรบเป็นสามารถ กองทัพเมืองหลวง
พระบางล้อมเมืองอยู่ได้สามเดือน พระเจ้าธรรมเทวงศ์จึงมี
ศุภอักษรให้เสนาบดีไปขอกองทัพพะม่ามาช่วย พระเจ้า
มังระให้ชักธงไปคุมพลทหารสองพันเป็นกองหน้า ให้ไป
สุพลาเป็นแม่ทัพคุมพลสามพันมาตีเมืองหลวงพระบาง พระ
เจ้าสุริยวงศาทราบว่าพะม่ายกมา จึงถอยทัพไปรับพะม่า
รบอยู่ได้ ๑๕ วัน พะม่าปล้นเอาเมืองได้ พระเจ้าสุริยวงศา
ต้องยอมขนแก่เมืองอังวะ แล้วพะม่าก็เลิกทัพกลับไป

บมะเมยฉก พ.ศ. ๒๓๑๗ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
 ส่งราชสาส์นเครื่องราชบรรณาการและราชทูตไปขอให้
 พระเจ้าล้านช้างหลวงพระบางเป็นไมตรีต่อกัน เมืองล้านช้าง
 หลวงพระบางก็รับเป็นไมตรีกับกรุงธนบุรี

บวอกอัฐศก พ.ศ. ๒๓๑๘ พระเจ้าล้านช้างหลวงพระบาง
 มีศุภอักษรกับเครื่องมงคลบรรณาการให้เสนาบดีลงมาเจริญ
 ทางพระราชไมตรีกับกรุงธนบุรี

บจอสมฤทศศก พ.ศ. ๒๓๒๑ พระเจ้าสุริยวงศายก
 กองทัพมาช่วยกองทัพกรุงธนบุรี ตัดเมืองล้านช้างเวียงจันทน์
 เป็นศึกขนาบ

บกุญตรศก พ.ศ. ๒๓๓๔ พระเจ้าสุริยวงศาอยู่ในราช
 สมบัติ ๒๕ ปี ถึงแก่พิราลัย สมณพราหมณาจารย์เสนา
 พุฒามาตย์จึงพร้อมกันราชาภิเษกพระมหาอุปราช อนุรุทธ
 ขนเป็นพระเจ้าล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง เจ้านาคกุมาร
 ใต้เป็นพระมหาอุปราช

บชวดจัตวาศก พ.ศ. ๒๓๓๕ พระเจ้านันทเสนพระเจ้า
 ล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์ เกิดทัพพทหารขึ้นไปตีเมืองหลวง
 พระบาง พระมหาอุปราชเวียงจันทน์ต้องบ้นถึงแก่พิราลัย
 กองทัพเวียงจันทน์ปล้นเอาเมืองใต้ จับได้พระเจ้าอนุรุทธ
 และพระมหาอุปราชนาค กับเจ้านายบุตรหลานส่งไปกรุงเทพฯ
 พระมหานคร พระเจ้าล้านช้างหลวงพระบางและพระมหา
 อุปราชนาคถูกคุมขังไว้ในคุก

ปีเถาะสัปตศก พ.ศ. ๒๓๓๘ พระเจ้าอนุรุธเมืองหลวง
พระบางและพระมหาอุปราชเมืองหลวงพระบาง ได้พ้นโทษ
และได้กลับไปครองเมืองหลวงพระบางตามเดิม

พระเจ้าอนุรุธเมืองหลวงพระบางมีพระราชโอรส ๖ องค์
เจ้ามันธาตุราชกุมาร เจ้าสุทธรราชกุมาร เจ้าชัยราชกุมาร
เจ้าอภัยราชกุมาร เจ้าอุ่นแก้ว เจ้าช่าง และมีพระธิดา
๓ องค์ เจ้านางทุม เจ้านางคำหลา เจ้านางศรีไวยกา

พระมหาอุปราชนามมีพระโอรส ๗ องค์ เจ้าอภัย เจ้า
สุทธิ เจ้าอินทร์ เจ้าพรหม เจ้ามิ่ง เจ้าสาร เจ้าสญชัย

เจ้ามันธาตุราชได้เป็นเจ้าราชวงศ์ เจ้าอภัยราชพระ
โอรสพระมหาอุปราชนาคได้เป็นเจ้าหัวหน้าช่วยราชการ

พระมหาอุปราชนาคสิ้นชีพ เจ้าราชวงศ์มันธาตุราชได้
เป็นเจ้าอุปราช

ปีกุกุญสัปตศก พ.ศ. ๒๓๕๘ พระเจ้าหลวงพระบางอนุรุธ
ถึงแก่พิราลัย อยู่ในราชสมบัติ ๒๘ ปี ชนอายุ ๘๒ พรรษา

ปีชวดอัฐศก พ.ศ. ๒๓๕๙ เจ้าอุปราชมันธาตุราชได้
เป็นพระเจ้าหลวงพระบาง เจ้าสุทธรราชได้เป็นเจ้าอุปราช

เจ้าอภัยได้เป็นเจ้าราชวงศ์

พระเจ้ามันธาตุราชมีพระโอรส ๘ องค์ คือ เจ้าสุขะเสริม
เจ้าจันทราช เจ้าโพเนอทอง เจ้าอุ่นคำ เจ้าคำบัว เจ้า
บัวละพัน (บวรพันธุ์) เจ้าสุทธิสาร เจ้าโพธิสาร เจ้าโงนคำ

มีพระธิดา ๗ องค์ เจ้านางสุพรรณ เจ้านางยอดคำ เจ้านาง
นิมมา เจ้านางทองทิพย์ เจ้านางเบงคำ เจ้านางนิมพลี เจ้า
นางทองสุก

เจ้าอุปราชสุทธราช มีพระโอรส ๗ องค์ คือ เจ้า
ราชภัย เจ้ามุดไต เจ้าคำม้าว เจ้าศรีวิไชย เจ้าคำแก่น เจ้า
คำบัว เจ้าคำสิง

เจ้าราชวงศ์อภัยมีโอรส ๔ องค์ คือ เจ้าสุริยวงศ์ เจ้า
คำปาน เจ้าชัย เจ้าคำสุก มีธิดา ๔ องค์ คือ เจ้านางคำปล้อง
เจ้านางคำแวน เจ้านางบัวแก้ว เจ้านางคำผิว

ปีมะโรงโทศก พ.ศ. ๒๓๖๓ เจ้ามहांน้อยกับเจ้ามหา
วังเกิดวิวาทรบกัน ที่เมืองแฉวนหวุพาสิบสองปันนาลือ เจ้า
มहांน้อยหนีลงมาพึ่งเมืองหลวงพระบาง ขอกองทัพพระเจ้า
หลวงพระบางมณฑลราชขึ้นไปตีเมืองแฉวนหวุพาสิบสอง
ปันนาลือ พระเจ้าหลวงพระบางแต่งตั้งให้เจ้าอุปราชสุทธราช
เป็นแม่ทัพ และเจ้าอุ่นแก้วและเสนาบดีหลายคนคุมพลขึ้น
ไปตั้งอยู่เมืองปูนเหนือ เจ้าอุปราชจึงแต่งตั้งให้พระยาเซียงใต้
พระยาเซียงเหนือ คุมพลทหารยกขึ้นไปตีเมืองลำ เมืองพง
เมืองบาน เมืองซอน เมืองนูน เมืองเซียงฟา ตีได้หลาย
หัวเมือง ครั้นภายหลังเจ้ามहांวังเมืองเซียงรุ่งเกณฑ์ไพร่พล
มาสู้รบเป็นสามารภ พระยาเมืองซอนเมืองนูนต้องบั่นถ
แก้กรรมในทรม เจ้ามहांวังจับได้พระยาเซียงใต้พระยา

เชียงเหนือเมืองหลวงพระบางขึ้นไปเมืองเชียงรุ่ง ไพร่พล
เมืองหลวงพระบางแตกหนีกลับมาเมืองป่วนเหนือ เจ้า
อุปราชสุทธาราชจึงส่งเจ้ามหาน้อยขึ้นไปเมืองฮ่อ แล้วเลิก
ทัพกลับมาเมืองหลวงพระบาง

ปีชวดสัมฤทธิ์ศก พ.ศ. ๒๓๗๑ เจ้าอุปราชสุทธาราชถูก
กล่าวหาว่าปกปิดครัวเมืองเวียงจันทน์ไว้ พระยาพิชัยได้ขึ้น
มากุมตัวลงไปกรุงเทพฯ ฯ เจ้าอุปราชสุทธาราชต้องถูกกักขัง
อยู่จนสิ้นชีพ

สมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ตั้งเจ้าราชวงศ์อภัยเป็นเจ้าอุปราช
เจ้าราชบุตรสุชะเสริมเป็นเจ้าราชวงศ์ เจ้าจันทราชเป็นเจ้า
ราชบุตร

ปีฉลูเอกศก พ.ศ. ๒๓๗๒ เจ้าม้าวังเมืองแฉวนหวีพา
สิบสองปันนาล่อ ยกไพร่พลลงมาตีหัวเมืองปลายเขตต์แดน
เมืองหลวงพระบาง พระเจ้าหลวงพระบางมั้นชาตุราชจึงให้
เจ้าอุปราชอภัยเป็นแม่ทัพ และเจ้าอุ่นแก้วและเสนาบดีหลาย
คนคุมไพร่พลยกขึ้นไป ด้รบกันเป็นสามารถ ประมาณ
ครึ่งเดือน กองทัพเจ้าม้าวังสู้ไม่ได้ ก็เลิกทัพกลับไปเมือง
เชียงรุ่ง เจ้าอุปราชอภัยก็เลิกทัพกลับมาเมืองหลวงพระบาง

ปีมะแมสัปตศก พ.ศ. ๒๓๗๔ เจ้าพระยาธรรมมาธิบดี
(สมบุญ) เป็นแม่ทัพคุมไพร่พลขึ้นไปเมืองหลวงพระบาง
แล้วแต่งตั้งเจ้าอุปราชอภัยเป็นแม่ทัพพร้อมด้วยเสนาบดีหลาย

คนยกทัพขึ้นไปตีเมืองพวน เพราะปรากฏว่ามีทหารญวนมา
อยู่รักษาเมืองพวน ๕๐๐ คน กับแต่งตั้งให้เจ้าอุ่นแก้วเป็น
แม่ทัพและให้เจ้าชนะชัย เจ้าแก่นคำ เจ้าคำปาน และ
แสนท้าวพระยาหลายคนยกทัพขึ้นไปตีเมืองแกลง ได้พวกไทย
ทรงดำหรือโข่งดำลงมาไว้เมืองหลวงพระบาง เจ้าเมืองพวน
ยอมสวามิภักดิ์ต่อกรุงเทพฯ ฯ โดยดี

บ๊วอกอัฐศก พ.ศ. ๒๓๗๕ พระเจ้าหลวงพระบาง
มณฑลราชอยู่ในราชสมบัติ ๒๐ ปี พระชนม์ได้ ๖๔ พรรษา
ถึงแก่พิราลัย

เจ้าอุปราชและเจ้าราชวงศ์แต่งตั้งให้เจ้าอุ่นแก้ว ถือสุภ
อักษรและคุมต้นไม้เงินทองเครื่องราชบรรณาการมากรุงเทพฯ
สมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงตั้งเจ้าอุ่นแก้วเป็นเจ้าราชวงศ์

เมืองหีบ เมืองด้อย เมืองควน พร้อมกันคิดกบฏต่อ
เมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราชและเจ้าราชวงศ์แต่งตั้งให้เสนาบดี
คุมไพร่พลยกขึ้นไปตีเมืองหีบ เมืองด้อย เมืองควน ได้พวก
ไทยทรงดำหรือโข่งดำส่งลงมาเมืองหลวงพระบาง และแต่งตั้ง
ให้พระยาศรีมหานามคุมชะเลยลงมากรุงเทพฯ ฯ

เจ้าอุปราชอภัยกับเจ้าราชวงศ์สุขะเสริมวิวาทกันและพา
กันลงมากรุงเทพฯ ฯ เมื่อปีจอสัมฤทธิศก พ.ศ. ๒๓๘๑
เจ้าราชวงศ์สุขะเสริมหาว่าเจ้าอุปราชอภัยแต่งตั้งให้ท้าวคำพันธ์ไป
เมืองญวน

ปีกัญญเอกศก พ.ศ. ๒๓๘๒ สมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ตั้ง
เจ้าราชวงศ์สุขะเสริมเป็นพระเจ้าหลวงพระบาง เจ้าอุปราช
อภัยเป็นเจ้าอภัยสุริยวงศา เจ้าราชวงศ์อุ่นแก้วเป็นเจ้าอุปราช
เจ้าราชบุตรจันทราชเป็นเจ้าราชวงศ์ และเจ้าแก่นคำโอรส
เจ้าอุปราชอภัยเป็นเจ้าราชบุตร

เจ้าอภัยสุริยวงศาขึ้นไปถึงท่าปากลาย (เมืองอุทัยบุรี)
แล้วกลับขึ้นไปอยู่เมืองเชียงคาน พระเจ้าหลวงพระบางแต่ง
ให้พระยาเมืองขวา พระยาต้นแท่น พระยาหม่นนา ลง
ไปจับเจ้าอภัยสุริยวงศาขึ้นไปเมืองหลวงพระบาง แล้วให้
เจ้าราชวงศ์จันทราชกับเจ้าโพธิสารคุมเจ้าอภัยสุริยวงศาลงไป
กรุงเทพฯ เจ้าอภัยสุริยวงศาสิ้นชีพในกรุงเทพฯ

พระเจ้าหลวงพระบางสุขะเสริมมีพระโอรส ๖ องค์ คือ
เจ้าคำเง้า เจ้าบุญเพชร เจ้าพรหมจักร เจ้าคำแสง เจ้า
พรหมา เจ้าอินทรจักร มีพระธิดา ๘ องค์ คือ เจ้านางกัลยา
เจ้านางคำอัน เจ้านางบุคดี เจ้านางบับภา เจ้านางคำษร
เจ้านางคำสี เจ้านางอุ่นคำ เจ้านางโสมสี

เจ้าอุปราชอุ่นแก้วมีพระโอรส ๔ องค์ คือ เจ้าวิเชียร
เจ้าสุวรรณพรหมา เจ้าทองคำ เจ้าคำมา มีพระธิดา ๓ องค์
คือ เจ้านางสุพรรณ เจ้านางปิ่นคำ เจ้านางคำขาว

บวอกสัมฤทธิ์ศก พ.ศ. ๒๓๘๑ เจ้าหน่อคำ เจ้ามหาชัย
งาค้ายกกองทัพมารบเจ้าอุปราชาช้างรุ้งและเจ้ามหาชัยเป็น

สามารถ ขณะนั้นพระเจ้าหลวงพระบางสุมจะเสริมลงไป
 กรุงเทพ ฯ เมื่อกลับจากกรุงเทพ ฯ ขึ้นไปถึงท่าปากลายจึง
 ให้พระยาเมืองขวาถือหนังสือขึ้นไปให้เจ้าอุปราชอุ่นแก้วเป็น
 แม่ทัพ และให้เจ้าอุ่นคำ เจ้าสัวษา เจ้าสุวรรณพรหมา
 และท้าวพระยาหลายคนคุมไพร่พลห้าพันเศษยกขึ้นไปตั้งอยู่
 เมืองชัย ๓ เดือน บั๊วอก เจ้าอุปราชอุ่นแก้วให้เจ้าอุ่นคำ
 คุมไพร่พลพันหนึ่งขึ้นไปตั้งอยู่บ้านแพ่ง เจ้าสัวษาคุมพล
 พันหนึ่งขึ้นไปอยู่เมืองเงิน เจ้าสุวรรณพรหมา พระยาจำบ้าน
 คุมพล ๔๐๐ เศษขึ้นไปตั้งอยู่เมืองวา พระศรีมหาโน พระยา
 นานาเหนือ คุมพล ๔๐๐ คนขึ้นไปตั้งอยู่เมืองปูนใต้ เมือง
 ที่ไพร่พลไปตั้งอยู่เป็นเมืองพรมแดนในระหว่างเมืองหลวง
 พระบางและเมืองแฉวนหวาสิบสองปันนา

ปลายบั๊วอกสัมฤทธิ์ศึก เจ้าอุปราชฯ เชียงรุ่งอพยพครอบครัว
 หนีเข้ามาถึงเมืองชัย เจ้าอุปราชอุ่นแก้ว จึงให้คุมตัว
 เจ้าอุปราชฯ เชียงรุ่งลงมาเมืองหลวงพระบาง เมื่อเดือน ๕
 ประกาเอกศก

ประกาเอกศก พ.ศ. ๒๓๕๒ พระเจ้าหลวงพระบางแต่ง
 ให้เจ้าอุปราชอุ่นแก้ว เจ้าอุ่นคำ เจ้าสัวษา เจ้าสุวรรณพรหมา
 เจ้าสุก เจ้าสิง พระยาเชียงใต้ ถือสุภอักษรพร้อมด้วยดอกไม้
 เงินทองและเครื่องบรรณาการพาเจ้าอุปราชฯ เชียงรุ่งลงมาเฝ้า
 สมเด็จพระที่นั่งเกล้า ฯ ณ กรุงเทพ ฯ

ปีจอโทศก พ.ศ. ๒๓๕๓ เดือนสิบ พระเจ้าหลวงพระบาง
 สุขะเสริมถึงแก่พิราลัย และครั้นถึงเดือนอ้าย แรมสามค่ำ
 เจ้าอุปราชอุ้นแก้ว ก็สิ้นชีพณกรุงเทพ ฯ

ปีกุญตรศก พ.ศ. ๒๓๕๔ เจาราชวงศ์จันทราชาได้เป็น
 พระเจ้าหลวงพระบาง เจ้าอุ้นคำได้เป็นเจ้าอุปราช เจ้าคำบัว
 ได้เป็นเจาราชวงศ์ สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ สั่งให้พาเจ้า
 อุปราชาเชียงรุ่งขึ้นไปเมืองหลวงพระบาง

ปีฉลูเบญจศก พ.ศ. ๒๓๕๕ สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ
 ให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นแม่ทัพคุมพลไปตีเมือง
 เชียงตุงหมันหนึ่งยกไปทางเมืองน่าน ตัดตรงไปทางเมืองลือ
 ทัพหนึ่ง และเจ้าพระยายมราชยกไปช่วยอีกทัพหนึ่งทาง
 เมืองเชียงใหม่และเมืองยอง พระเจ้าหลวงพระบางจึงให้
 เจ้าอุปราช เจาราชวงศ์ เจ้าคำม้าว เจ้าสัวษา คุมพล
 สามพันยกตามทัพไทยขึ้นไปตีเมืองเชียงตุง เจ้าสัวษาต้องบน
 สิ้นชีพ เจ้าคำม้าวหายไป เมื่อบุญมายกทัพมาช่วยเมือง
 เชียงตุง กองทัพไทยก็ถอยกลับ

พ.ศ. ๒๓๕๗ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทยกกองทัพขึ้นไป
 ไปอีก แต่ก็ทำการไม่สำเร็จ เจ้าอุปราชาเชียงรุ่งตามกรมหลวง
 วงศาธิราชสนิทมากรุงเทพ ฯ ด้วย

ปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๓๕๘ สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ
 ตั้งให้เจ้าอุปราชาเชียงรุ่งเป็นเจ้ามหาอุปราชา และให้พระยา

ราชพินิจจ่ายพาเจ้ามหาอุปราชาไปเมืองหลวงพระบาง และ
 สั่งให้พระเจ้าหลวงพระบางจัดเสนาบดีผู้มีสติปัญญาพาเจ้า
 มหาอุปราชาไปส่งเมืองเชียงรุ่ง พร้อมทั้งครัวเชียงรุ่งที่
 สัมครจะไป

ปีมะเส็งนพศก พ.ศ. ๒๔๐๐ พระเจ้าหลวงพระบางสั่ง
 ให้พระยาสรหมานามตาแสงเมืองเชียงรุ่งพาเจ้ามหาอุปราชา
 และมารดาญาติพี่น้องท้าวพระยาขึ้นไปส่งยังเมืองเชียงรุ่ง เจ้า
 มหาอุปราชาเกิดวิวาทรบพุ่งกับเจ้ามหาชัยในปีมะเส็งนพศกนั้น
 เจ้ามหาชัยอพยพครอบครัวเมืองพงหน้เข้ามาอยู่เมืองชัยใน
 เขตต์เมืองหลวงพระบาง แล้วยกกองทัพกลับไปตีเมือง
 เชียงรุ่งจับเจ้ามหาอุปราชาสำเร็จโทษเสีย เจ้ามหาชัยขึ้นไป
 ตีเมืองแจ้ ถูกบนสนขพในทรบ ทพเจ้ามหาชัยก็แตก
 ลงมาเมืองชัย และเจ้ายังบุตรเจ้ามหาชัยก็หนีลงมาด้วย
 พระเจ้าหลวงพระบางให้พระยาเมืองซ้าย พระยาเชียงใต้ คุม
 เอาไพร่พลยกขึ้นไปตั้งรักษาเขตต์แดนอยู่ทีเมืองชัยและ
 เมืองอ้าย

ปีวอกโทศก พ.ศ. ๒๔๐๓ เดือนหก ขน ๑๕ ค่ำ เจ้ายัง
 บุตรเจ้ามหาชัย แต่งให้นางอก (ออก) ค้ามารดาเลียงลง
 ไปเมืองหลวงพระบาง ภายหลังเจ้ายังกลับพาเอาท้าวพระยา
 ไพร่พลตีทัพพระยาเมืองซ้ายพระยาเชียงใต้ที่ตั้งอยู่เมืองชัย

เมืองอ้าย แตะกกระจัดกระจายไป แล้วก็กวาดเอาครัวหนี
ไปเมืองพง พระเจ้าหลวงพระบางจันทราชให้เจ้าราชวงศ์
คำบัว เจ้าราชบุตรแก่นคำ เจ้าพรหมา คุมไพร่พลยกขึ้นไป
ตามครัวเจียง กองทัพไปไม่ทันก็ต้องเลิกทัพกลับ

ประกาศรศก พ.ศ. ๒๔๐๔ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๐
ขึ้น ๑๑ ค่ำ พระเจ้าหลวงพระบางจัดให้เจ้านางโสมสัพระธิดา
พระเจ้าหลวงพระบางสุชะเสริม กับช่างทนายลาวช่างหนึ่ง
และต้นดอกไม้ทองเงินสิ่งของมงคลราชบรรณาการลงมาถวาย
สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ

ประกาศรศก เดือน ๒ ขึ้น ๘ ค่ำ ตาแสงเมืองชัย
มหนึ่งสอบอกลงมาแจ้งเสนาบดีในสนามเมืองหลวงพระบางว่า
เจียงบุตรเจ้ามหาชัยเมืองพงกับพระยาพระวิชา และพระยา
กบิลย์กุมเอาไพร่พลเมืองลำเมืองพง ยกเข้ามาตั้งค่ายอยู่
บ้านนาหินเมืองชัยจะมากวาดเอาครัวพระยาชัยวงศ์เมืองลำ
กับเจ้าชัยวงศ์ขึ้นไปเมืองลำเมืองพง ในเวลานั้นเจ้าอุปราช
อุ้นคำอยู่รักษาเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราชอุ้นคำจึงให้
พระยาเมืองขวา พระยาศรีมหาโน พระยาจำหมื่น คุมไพร่
พล ๕๐๐ เศษยกขึ้นไปทางน้ำบาก นำอุทางหนึ่ง แล้วยก
ขึ้นไปทางเมืองงานาคะให้ถึงเมืองชัยทางหนึ่ง ให้เจ้าราชวงศ์
คำบัวเป็นแม่ทัพยกขึ้นไปตั้งอยู่ที่ราชหาญทัพหนึ่ง พระยา
เมืองขวา พระยาศรีมหาโน พระยาจำหมื่น ได้รับกับทัพ

เจ้ายางวันหนึ่ง และได้ลาหน้เจ้ายางลงมาทางราชลัมเชียงดาหัว
 แม่นางา เจ้าพรหมา เจ้าคำปาน ยกขึ้นไปถึงบ้านเทียวเมืองชัย
 ใ้รับกับทัพหลวงเจ้ายางเวลาหนึ่ง พอศึกประมาณ ๓ ยามเศษ
 เจ้ายางเลิกทัพหนีไป พระยาสุวรรณวงศ์เมืองชัย พระยาคำชมภ
 นายอาสา คุมพล ๘๐๐ เศษ ตามเจ้ายางขึ้นไปถึงเมืองปุนเหนือ
 ก็ไม่ทันเจ้ายาง

บจอจตุวาศก พ.ศ. ๒๔๐๕ เจ้าพรหมา เจ้าคำปาน
 ก็เลิกทัพกลับลงมาเมืองหลวงพระบาง

สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ตั้งให้พระเจ้าหลวงพระบาง
 จันทรราชเป็นพระเจ้าจันทรเทพประกาศคุณศุภสุนทรธรรมชาดา
 พระเจ้านครหลวงพระบาง

พระเจ้าจันทรเทพประกาศคุณ อยู่ในราชสมบัติ ๑๕ ปี
 ชนมายุ ๗๑ ถึงแก่พิราลัยเมื่อนวันพุธ เดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ
 ปีมะเมียโทศก พ.ศ. ๒๔๑๓

พระเจ้าจันทรเทพ มีพระโอรส ๔ องค์ เจ้าสุวรรณ
 เจ้าคำบัว เจ้าคำแสง เจ้ากัญญา และมีพระธิดา ๗ องค์
 เจ้านางคำบ้อง เจ้านางคำด้วง เจ้านางคำแว่น เจ้านางคำพุย
 เจ้านางคำ (ทอง) ดี เจ้านางโสภา เจ้านางคำอัน

เจ้าอุปราชอุ้นคำ มีพระโอรส ๒ องค์ เจ้าคำสุก เจ้าศรี
 สุพรรณ และมีพระธิดา ๔ องค์ เจ้านางหนูคิม เจ้านางหนูคำ
 เจ้านางคำหลา เจ้านางอ่อนแก้ว

เจ้าราชวงศ์คำบัว มีโอรส ๗ องค์ เจ้าพรหมา เจ้า
 สุวรรณคำ เจ้าคำดู เจ้าสุวรรณ เจ้าดวงจันทร์ เจ้าคำตัน
 เจ้าคำอุ่น และมธดา ๕ องค์ เจ้านางบุคคิ เจ้านางคำชาว
 เจ้านางขนก้า เจ้านางทองวัน เจ้านางจันทร์สมุทร

ปีมะเมียโทศก พ.ศ. ๒๔๑๓ เจ้าอุปราชอุ้นคำ ได้ขึ้น
 ครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระเจ้ามหินทรเทพทิพากร
 และได้เป็นจางวางเมืองหลวงพระบาง ปีชวด พ.ศ. ๒๔๓๑
 ถึงแก่พิราลัย ปีมะแม พ.ศ. ๒๔๓๘

ปีชวดสัมฤทธิศก พ.ศ. ๒๔๓๑ เจ้าคำสุกได้เป็นพระ
 เจ้าหลวงพระบาง ทรงพระนามว่า พระเจ้าศักรินทร์ และ
 เจ้าบุญคง โอรสเจ้าสุวรรณพรหมาได้เป็นเจ้าอุปราช

ปีมะเส็งเบญจศก พ.ศ. ๒๔๓๖ เมืองล้านช้างหลวง
 พระบาง ตกไปเป็นประเทศราชของฝรั่งเศส และได้รวมเข้า
 กับเมืองล้านช้างเวียงจันทน์เข้าเป็นแคว้นลาว ซึ่งเป็นส่วน
 หนึ่งของประเทศอินโดจีน

ปีเถาะเบญจศก พ.ศ. ๒๔๔๖ พระเจ้าศักรินทร์ถึงแก่
 พิราลัย

พระเจ้าศักรินทร์ มีพระโอรส คือ เจ้าสุพรรณรังษิ
 เจ้าศรีสว่างวงศ์ เจ้าศรีเฉลิมศักดิ์ เจ้าสุริวงศ์ เจ้าเชษฐา
 และมีพระธิดา คือ เจ้านางคำแ้วน เจ้านางแก่นคำ เจ้านาง
 คำฟอง เจ้านางคำผัน เจ้านางคำตุน

บัณฑิตโรจนศก พ.ศ. ๒๔๔๗ เจ้าศรีสว่างวงศ์ พระ
 โอรสองค์ใหญ่ ซึ่งมีพระชนม์มอยู่ได้เป็นพระเจ้าหลวงพระบาง
 พระเจ้าศรีสว่างวงศ์ มีพระโอรส คือ เจ้าสว่างวัฒนา
 (รัชชทายาท) เจ้าสุพรรณรังษี เจ้าคำปาน เจ้าคำม้าว เจ้า
 บวรวัฒนา เจ้าคำหัง เจ้ารัตนปัญญา เจ้าทองสุก เจ้าสวัสดิวงศ์
 เจ้าอินทรวงศ์ เจ้าชัย เจ้ามิ่ง มีพระธิดา คือ เจ้านางสัมมาธิ
 เจ้านางคำอัน เจ้านางผุ เจ้านางปิ่น เจ้านางศศิธร เจ้านางลิ
 เจ้าอุปราชบุญคง มีพระโอรส คือ เจ้าเพชรราช

นามสกุล สิทธิสาริบุตร

ประกาศพระราชทานนามสกุล
ครั้งที่ ๑๘

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศรวรฤทธิ เสนาบดี
กระทรวงมุรธาธร ขอประกาศให้ทราบทั่วกันว่า ได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขนานนามสกุลพระราชทาน แก่ผู้
ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานเป็นครั้งที่ ๑๘ มี
รายนามดังต่อไปนี้

๑๔๓๓

กระทรวงทหารเรือ

๑๔๗๔ นายนาวาตรี ขุนพรหมประชาชิต (พิน) ผู้
ช่วยหัวหน้ากองพลัดคู่ กับ หลวงภาษาปริวัตร
(เตื้อ) อุปทูตว่าการแทนอรรคราชทูตสยามกรุง
โตเกียว สังกัดชั้นอยู่ในกระทรวงว่าการต่างประเทศ
นื่อง พระราชทานนามสกุลว่า
“ สิทธิสาริบุตร ” (Siddhisāriputra)

๑๔๘๓

ประกาศมาณวันที่ ๑ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๗
(ลงพระนาม) นเรศรวรฤทธิ
เสนาบดีกระทรวงมุรธาธร
รับพระบรมราชโองการ

(จากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๑ หน้า ๘๓๐ พ.ศ. ๒๔๕๗)

เส้นสกุล สิทธิสาริบุตร

๑. พระเจ้าตอнок้า
- |
๒. เจ้าหมพู่
- |
๓. พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒
- |
๔. เจ้าองค์รอง
- |
๕. พระเจ้าธรรมเทวงศ์
- |
๖. พระเจ้านรุตทราช
- |
๗. เจ้าสุทธีสาร (เจ้าโอบี)
- |
๘. เจ้าช่วย สิทธิสาริบุตร
- |
๙. นายวัน สิทธิสาริบุตร
- |
๑๐. คุณหญิงชลปทานธนารักษ์ (พอน โหตรภวานนท์)

ลำดับพระมหากษัตริย์เมืองล้านช้าง

และผู้สืบสายสกุล

คัดจากหนังสือพงศาวดารล้านช้าง ของพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค)

๑ ตงแต่ขุนลอลูกขุนบรมราชายกจากนานออยออยหนูลง
มายังเมืองลาว ลูกขุนลอลูกขุนชวาลำดับมาฮอดขุนสูง ลูก
ขุนสูงนั้น อาจารย์ทั้งหลายเปลี่ยนนามขุนมาเป็นท้าวได้ ๑๕
เช่น ตงแต่แปงขุนเป็นท้าว มีท้าวแทนเป็นเก้า ทราบต่อท้าว
ถึงท้าวหว่างได้ ๖ เช่น ตงแต่เขาแปงท้าวเป็นพระยา ตงแต่
พระยาลงลูกท้าวหว่างเป็นเก้าสิบมา ลูกพระยาลงขอพระยา
คำผง ติดต่อสืบราชวงศ์ในเชิงทองเชียงคองได้ ๓๗ เช่น
มาถึงพระไชยสุริยชื่อว่าเชษฐาวิงโส ทรงนามกว่า พระไชย
เชษฐาธิราช จึงลงไปตั้งเวียงจันเป็นมหานครราชธานี ติด
ต่อมาได้ ๑๐ เช่นราชวงศ์

กับพระสุริยไฟบ่นับ พระยาแสนสุรินทรกับบ่นับ พระยา
จันทรกับบ่นับ พระไชยองค์แก้วหลานเจ้าสุริย เจ้ากิ่งกจ เจ้า
อินทโฉม ก็หลาน เจ้าองค์นง ก็หลาน พระไชยองค์แวง
เวียงจัน ลูกพระไชยองค์แวงนั้นแม่น้อง (ค์) รong ลูกเจ้าองค์
รอนนั้นแม่น้องคบุญ ลูกองค์คบุญนั้นแม่น้องเจ้าอินเจ้าหนแล ฯ

ลำดับสกุลสิทธิสาริบุตร

ชั้น ๑

พระเจ้าคอนคำ ได้ขึ้นทรงราชย์เป็นพระเจ้าน่านข้าง
ร่มขาว เมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๒ ครองราชสมบัติอยู่ได้ ๑๕ ปี
ก็สวรรคต มีพระราชโอรส คือ :-

- (๑) เจ้าหมพ
- (๒) เจ้าบุญชู
- (๓) พระเจ้าสุริยวงศา (เจ้าสุริยกุมาร)

ชั้น ๒

เจ้าหมพ ถูกขับออกจากประเทศน่านข้าง เมื่อพระเจ้า
สุริยวงศาพระอนุชาได้ขึ้นทรงราชย์เป็นพระเจ้าน่านข้างร่มขาว
เจ้าหมพมีโอรส คือ :-

- (๑) พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒ (พระไชยองค์แว
หรือเวียด หรือเจ้าองค์หล่อ)
- (๒) พระเจ้าสร้อยศรีสมุทร (เจ้าหน่อกษัตริย์)

ชั้น ๓

๑) พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒ ได้ปราบดาภิเศก
เป็นพระเจ้าน่านข้างร่มขาว พ.ศ. ๒๒๕๔ ประเทศน่านข้าง
ได้ถูกแบ่งแยกเป็น ๒ ราชอาณาจักร พ.ศ. ๒๒๕๕ มีพระราช
โอรส คือ :-

เจ้าองค์รอง

๒) พระเจ้าลัทธิยศรีลุมุทร ได้ราชาภิเษกเป็นพระเจ้านครจัมปาศักดิ์ พ.ศ. ๒๒๕๖ มีพระราชโอรส คือ :-

- (๑) พระเจ้าชยกุมาร พระเจ้านครจัมปาศักดิ์
- (๒) พระมหาอุปราชธรรมเทโว แห่งนครจัมปาศักดิ์
- (๓) เจ้าสุริโย
- (๔) เจ้าโพธิสาร

ชั้น ๔

เจ้าองค์รอง มีโอรส คือ พระเจ้าธรรมเทวงศ์ (เจ้าองค์บุญหรือบุญสาร)

ชั้น ๕

พระเจ้าธรรมเทวงศ์ (เจ้าองค์บุญหรือบุญสาร) ได้ขึ้นทรงราชย์เป็นพระเจ้าล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์แทนพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ เสียประเทศล้านช้างเวียงจันทน์แก่กองทัพกรุงธนบุรี พ.ศ. ๒๓๒๒ แต่หนีรอดไปได้ ถึงแก่อสัญชีพ.ศ. ๒๓๒๔ ที่เมืองเวียงจันทน์ มีพระราชโอรส คือ :-

- (๑) พระเจ้านันทเสน
- (๒) พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๓ (เจ้าอินทวงศ์)
- (๓) พระเจ้าอนุรุทรราช
- (๔) พระมหาอุปราช ตีสสะ

ชั้น ๖

๑) พระเจ้านันทเสน เป็นพระโอรสองค์ใหญ่ของ
พระเจ้าธรรมเทวงศ์ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ทรงตั้งให้
เป็นพระเจ้านันทเสนแห่งเวียงจันทน์ พ.ศ. ๒๓๒๔ ต้องถูกถอด
จากตำแหน่ง พ.ศ. ๒๓๓๗ เพราะคบคิดกับพระบรมราชา
เจ้าเมืองนครพนม จะประกาศเมืองล้านช้างเวียงจันทน์เป็น
อิสสรภาพ มีพระโอรส คือ :-

(๑) เจ้าจันทร์เทพ (เจ้าจันทร์ประทีป)

(๒) เจ้าชาติ

๒) พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๓ (เจ้าอินทวงศ์)
เป็นพระโอรสพระเจ้าธรรมเทวงศ์ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ
ทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระเจ้านันทเสนแห่งเวียงจันทน์
พ.ศ. ๒๓๓๗ ถึงแก่พิราลัย พ.ศ. ๒๓๔๗ มีพระธิดา คือ
เจ้านางทองสุก^๒

๓) พระเจ้าอนุรุทรราช เป็นพระราชโอรสพระเจ้า
ธรรมเทวงศ์ สมภพเมื่อบกุน นพศก พ.ศ. ๒๓๑๐ ได้ขึ้น
ทรงราชย์เป็นพระเจ้านันทเสนแห่งเวียงจันทน์
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๗ ได้ประกาศเมืองล้านช้างเวียงจันทน์เป็น

๑ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีว่า สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ได้ทรงตั้งแต่ง
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕

๒ นาย ก.ศ.ร. กุหลาบ ตฤณยานนท์ ว่าเป็นพระธิดาพระเจ้านันทเสน

อิสสระภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ ทำสงครามกู้ชาติเสียทีและถูก
จับมากรุงเทพฯ ๗ ถึงแก่พราดัยเมื่อ เดือนยี่ บิดลู เอกศก
พ.ศ. ๒๓๗๑ ชนมาอยู่ได้ ๖๐ พรรษา มีพระโอรสและพระ
ธิดา คือ :-

(๑) เจ้าสุทธีสาร (เจ้าโง) ในพระอรรคเทพี (เจ้านาง
คำปล้อง)

(๒) เจ้าราชวงศ์ (เจ้าเง่า) ในพระอรรคเทพี (เจ้า
นางคำปล้อง)

(๓) เจ้านครจัมปาศักดิ์ (เจ้าโย)

(๔) เจ้าเต้

(๕) เจ้าชัยสาร

(๖) เจ้าเดือน

(๗) เจ้าคด

(๘) เจ้าปาน

(๙) เจ้าเสอ

(๑๐) เจ้าดวงจันทร์

(๑๑) เจ้าช่าง

(๑๒) เจ้าอิงคำ

(๑๓) เจ้าสุวรรณจักร

(๑๔) เจ้าขัตติยะ

(๑๕) เจ้าพุทธชาติ

- (๑๖) เจ้าบน
- (๑๗) เจ้าศิขพงศ์
- (๑๘) เจ้าหนูจัน
- (๑๙) เจ้าสุพรรณ
- (๒๐) เจ้านางคำวัน
- (๒๑) เจ้านางคำแพง
- (๒๒) เจ้านางเชียงคำ
- (๒๓) เจ้านางหนู

๔) พระมหาอุปราช คีลีละ เป็นพระโอรสพระเจ้า
 ธรรมเทวงศ์ ได้เป็นมหาอุปราชแห่งเมืองล้านช้างเวียงจันทน์
 ภายหลังได้มาอยู่ที่ซึ่งในเวลานั้นทำเป็นโรงต้มกลั่นสุราของกรม
 สรรพสามิตต์ บางยี่ขัน จังหวัดธนบุรี มีพระโอรสและ
 พระธิดา คือ :-

- (๑) เจ้าเอม
- (๒) เจ้าปาน
- (๓) เจ้าสุพรหม
- (๔) เจ้าอึ้ง
- (๕) เจ้านางท่อนแก้ว

ชั้น ๗

๑) เจ้าขาลี เป็นพระโอรสพระเจ้านนทเสน เป็น
 ต้นสกุลชาลจันทร์ มีบุตรกับเจ้านางประภา คือ :-

เจ้าไข่ ชาลจันทร์

๒) เจ้าจันทร์เทพ (เจ้าจันทร์ประทีป) เป็นพระ
โอรสพระเจ้านนทเสน เป็นต้นสกุลจันทนากร ได้เป็น
เจ้าเมืองมุกดาหาร มหาดำกับบุญมี คือ :-

เจ้านางจำเรญ มารดาชั้น จันทนากร

๓) เจ้านางทองสุก เป็นพระธิดาพระเจ้าชัยเชษฐา
ธิราชที่ ๓ (เจ้าอินทรวงศ) เป็นพระสนมในสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าฯ มหาดำ คือ :-

เจ้าพาหญิงกฤษณาพิยวดี พระชนนีสมาเด็จพระเจ้าพามหา
มาลากรมพระยาบวรราชปรัภักษ์

๔) เจ้าสุทธีสาร หรือ สิทธิสาร (เจ้าไข่) เป็น
พระโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าอนุรุทธราชและพระอรรคเทพ
(เจ้านางคำปล้อง) ได้เป็นปลัดทัพหลวงเมื่อทำสงครามกู้ชาติ
พ.ศ. ๒๓๖๕ มีโอรสและธิดากับเจ้านางประภา คือ :-

(๑) เจ้าช่วย สิทธิสาริบุตร

(๒) เจ้าพรหมา สิทธิสาริบุตร

(๓) เจ้านางทอง

และมีโอรสกับชายาอื่น คือ เจ้ารูป สิทธิสาริบุตร

๕) เจ้าคลี (เจ้าคีเหี้ย) เป็นพระโอรสพระเจ้า
อนรุททราช มชดากับเจ้านางท่อนแก้วพระธิดาพระมหากุปราช
ติสสะ คือ :-

เจ้าจอมมารดาดวงคำ เจ้าจอมมารดาในพระเจ้าบรม
วงศ์เชอ พระองค์เจ้านารัตนา และพระเจ้าบรมวงศ์เชอ
พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี

๖) เจ้าเสื่อ เป็นพระโอรสพระเจ้าอนรุททราช มีบุตร
กับเจ้านางท่อนแก้ว คือ :-

เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ (เจ้าหน่อคำ) เจ้าเมือง
อุบลราชธานี

ชั้น ๘

๑) เจ้าช่วย สิทธิสาริบุตร เป็นบุตรเจ้าสุทธีสาร
และเจ้านางประภา มีบุตรธิดากับเต้าคำแห่งราชตระกูล
เวียงจันทน์ คือ :-

(๑) ศรี

(๒) แสง

(๓) นายวัน สิทธิสาริบุตร

(๔) นายทองสุข สิทธิสาริบุตร

(๕) ถนอม เอกภรรยา อำมาตย์โท พระสาธุยากร
พิพัฒน์ (เฉลิม บุญ-หลง)

(๖) นายเลี่ยม (จ้อย) สิทธิสาริบุตร

๒) เจ้าพรหมา สิทธิสาริบุตร เป็นบุตรเจ้าสุทธิสาร และเจ้านางประภา มีภรรยาหลายคน และมีบุตรธิดา คือ :-

- (๑) นายพ่วง สิทธิสาริบุตร
- (๒) นายแดง สิทธิสาริบุตร
- (๓) แปก
- (๔) พวง
- (๕) ปริก
- (๖) นายเที่ยง สิทธิสาริบุตร

เจ้านางทอง เป็นธิดาเจ้าสุทธิสารและเจ้านางประภา เป็นภรรยา นายวัด มีบุตรธิดาด้วยกัน คือ :-

- (๑) คง ภรรยาหม่อมราชวงศ์พวง นรินทรางกูร
- (๒) นายหว่าง
- (๓) นายพุก บิดาคุณหญิงพิทักษ์ โลหพิตร (พน
โตกะหุต)

เจ้าไข่ ชาลีจันทร์ เป็นบุตรเจ้าชาติและเจ้านางประภา มีบุตรด้วยกันเกิด คือ :-

- (๑) นายพิ่ง ชาลีจันทร์
- (๒) บุญรอด เกิด พ.ศ. ๒๔๓๒
- (๓) ทองสุก
- (๔) นายพรหมา ชาลีจันทร์

- (๕) นายพันเอก หลวงชาญสงคราม (พาน ชาลีจันทร์)
- (๖) นายพงศ์ ชาลีจันทร์
- (๗) นายเล็ก ชาลีจันทร์

ชั้น ๕

๑) แฉ่ง เป็นบิดาเจ้าช่วย สิทธิสาริบุตร และเต้าคำ
ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๔๗๓

มีบุตรกับนายวิลเลียม มุลละภา คือ :-

(๑) นายเลียม มุลละภา

มีบุตรกับนายสุก สวาทะสุข คือ :-

(๒) นายนาวาเอก พระยาวิจารณ์จักรกิจ (บุญรอด
สวาทะสุข) ร.น.

(๓) เปี่ยม มารดาประยูร สงวนเดช

(๔) ปุก มารดานายร้อยตรี สงวน วีระเปรม

๒) นายวัน สิทธิสาริบุตร เป็นบุตรเจ้าช่วย
สิทธิสาริบุตร และเต้าคำ มีบุตรธิดากับพี่ ๑๐ คน ชาย
๖ คน หญิง ๔ คน ธิดาหนึ่งบุตรชายสามคนถึงแก่กรรมเสีย
แต่ยังเยาว์ และที่ดำรงวงศ์สกุลต่อไป คือ :-

(๑) นายนาวาเอก พระยาพิทักษ์ชลหาญ (พัน
สิทธิสาริบุตร) ร.น.

(๒) คุณหญิงชลปทานธนารักษ์ (พอน โหตรภวานนท์)

(๓) อำมาตย์เอก พระยาภาษาปรีวัตร์ (เต๋อ สิทธิ
สารีบุตร)

(๔) คุณหญิงวิจารณ์จักรกิจ (เพียน สวาทีสุข)

(๕) นายสนवल สิทธิสารีบุตร

(๖) นางอาทรปฎิพัทธ์ (ผาด หงสนันท์)

๓) นายทองสุก สิทธิสารีบุตร เป็นบุตรเจ้าช่วย
สิทธิสารีบุตร และเต๋าคำ มีธิดากับแดง คือ :-

นางสาธิตากรพิพัฒน์ (ทองคำ บุญ-หลง)

๔) ถนอม เกิดบกุน พ.ศ. ๒๔๑๕ เป็นธิดาเจ้าช่วย
สิทธิสารีบุตร และ เต๋าคำ เป็นเอกภรรยา อำมาตย์โท พระ
สาธิตากรพิพัฒน์ (เฉลิม บุญ-หลง) ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๔๓๕
มีบุตรด้วยกัน คือ :-

(๑) อำมาตย์เอก พระยาประมวญวิชาพูล (วงษ์ บุญ-
หลง) เกิด พ.ศ. ๒๔๓๐

(๒) เชอ บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๓๓ ตาย
พ.ศ. ๒๔๔๗

(๓) นายขัน บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๓๘ ตาย
พ.ศ. ๒๔๔๐

๕) นายเลี่ยม (จ๋ย) สิทธิสาริบุตร เป็นบุตร
 เจ้าช่วย สิทธิสาริบุตร และเต่าคำ ได้รับราชการในกรม
 ไปรษณีย์โทรเลข ได้เป็นผู้อำนวยการไปรษณีย์ที่ ๑ ได้
 ออกไปจัดการตั้งไปรษณีย์โทรเลขตามหัวเมืองต่าง ๆ หลาย
 หน ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๔๓๕ มีบุตรกับทิม คือ :-

(๑) นายบัน สิทธิสาริบุตร

(๒) ชุบ

๖) นายพันเอก หลวงชาญสงคราม (พาน ชาลิ
 จันทร) เกิด พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นบุตรเจ้าไข่ ชาลิจันทร
 และเกิดได้เข้าเป็นนักเรียนในโรงเรียนสวนกุหลาบ และ
 นักเรียนนายร้อยในโรงเรียนนายร้อยทหารบก เมื่อเรียน
 สอบไล่ได้แล้ว ได้ออกไปประจำกรมทหารปืนใหญ่ ภายหลัง
 ได้เข้าเรียนในโรงเรียนเสนาธิการทหารบก สอบไล่ได้ชั้นดี
 ได้รับและเลื่อนยศและบรรดาศักดิ์เป็นลำดับไป จนได้เป็น
 นายพันเอก หลวงชาญสงคราม ได้ออกไปดูงานในประเทศ
 อังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ประมาณ ๑ ปี ได้รับพระราช
 ทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตริตาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ. ๒๔๘๒
 และทวีติยาภรณ์มงกุฎสยามเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ได้เป็นรอง
 เสนาธิการทหารบก พ.ศ. ๒๔๘๓ มีบุตรกับนางชาญสงคราม
 (แฉล้ม ชาลิจันทร) คือ :-

- (๑) นายนิธิพัฒน์ ชาตจันทร์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๒
 (๒) แชนโล่ ชาตจันทร์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๓
 (๓) ไชนภา ชาตจันทร์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๕
 (๔) สุรพันธ์ ชาตจันทร์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๘
 (๕) วัฒนวิมล ชาตจันทร์ เกิด พ.ศ. ๒๔๗๐
 (๖) นายพิชิต ชาตจันทร์ เกิด พ.ศ. ๒๔๗๔
 (๗) นายมนตรี ชาตจันทร์ เกิด พ.ศ. ๒๔๗๖
 (๘) นายดำเกิง ชาตจันทร์ เกิด พ.ศ. ๒๔๗๘

ชั้น ๑๐

๑) นายนาวาเอก พระยาพิทักษ์ชลหาญ (พิน
 สิทธิสาริบุตร) ร.น. เกิด พ.ศ. ๒๔๒๕ เป็นบุตรนายวัน
 สิทธิสาริบุตร และพึง ได้ไปศึกษาวิชาที่เมืองสิงคโปร์ และ
 ที่โรงเรียนสวนกุหลาบอังกฤษ ได้ไปฝึกหัดราชการที่กรม
 ตำรวจ ภายหลังได้ย้ายไปรับราชการที่กรมทหารเรือ ได้
 รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์เป็นลำดับจนเป็นจนถึงชั้นนาย
 นาวาเอก พระยาพิทักษ์ชลหาญ ได้เป็นผู้บัญชาการกรม
 ทหารเรือชายทะเล บุตรภรรยาได้ถึงแก่กรรมหมด มีบุตร
 ธิดากับคุณหญิงพิทักษ์ชลหาญ (เกสร สิทธิสาริบุตร) คือ :-

(๑) นางประสิทธิ์กมลย์ (ประหยัด เมนะเสวต) เกิด
 พ.ศ. ๒๔๕๗ ภรรยารองอำมาตย์เอก หลวงประสิทธิ์กมลย์
 (ประสิทธิ์ เมนะเสวต)

(๒) นายประสิทธิ์ สิทธิสาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๕๕

(๓) ประยูร สิทธิสาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๖๑

๒) คุณหญิงชลปทานธนารักษ์ (พอน โหตรภวานนท์) เกิดวัน ๑๔ ค่ำ ปีกุญ นพศก ตรงกับวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นธิดานายวัน สิทธิสาริบุตร และ ฟัง เป็นภรรยาอำมาตย์เอก พระยาชลปทานธนารักษ์ (หยอง โหตรภวานนท์) และตายวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๒ มีบุตรธิดา ๒ คน คือ :-

(๑) นายเสงี่ยม โหตรภวานนท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๔๘

(๒) นางนนทบัญญัติ (สงวน มกรานนท์) เกิด พ.ศ. ๒๔๕๒ ภรรยาอำมาตย์โท พระนนทบัญญัติ (โต มกรานนท์) เสด็จขึ้นชาติไทย

๓) อำมาตย์เอก พระยาภาษาปริวัตร (เต๋อ สิทธิสาริบุตร) เกิด พ.ศ. ๒๔๓๑ เบนบุตรนายวัน สิทธิสาริบุตร และฟัง ได้ศึกษาวิชาที่โรงเรียนอัสสัมชัญและโรงเรียนสวนกุหลาบอังกฤษ ได้รับราชการอยู่กระทรวงการต่างประเทศ นายสุไตรเบลที่ปรึกษาราชการแผ่นดินฝ่ายต่างประเทศได้ส่งไปเป็นนักเรียนทูตที่สถานทูตกรุงวอชิงตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เป็นเลขานุการชั้น ๑ และอุปทูตว่าการแทนอรรถราชทูตไทยกรุงโตเกียว ได้เป็นกงสุลใหญ่ที่จังหวัดกัลกัตตา

ประเทศอินเดีย ได้เป็นเลขานุการชั้น ๑ ประจำสถานทูตไทย ณ กรุงปารีส เมื่อพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤษ-
ณากรเป็นอรรคราชทูต บ่วยเป็นโรคเส้นประสาท ต้องออก
รับพระราชทานเบี้ยบำนาญ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์
เป็นพระยาภาษาปรีวัตร ถึงแก่อนิจกรรม พ.ศ. ๒๔๘๐ มีธิดา
กับคุณหญิงเหรียญ ภาษาปรีวัตร คือ :-

(๑) ถวิล โมคเวทย์ เกิด พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นภรรยา
นายประชา โมคเวทย์

(๒) นางพิสุจน์พานิชย์ลักษณ์ (ท้าว อิศรเสนา ณอยุธยา)
ภรรยาอำมาตย์ตรี หลวงพิสุจน์พานิชย์ลักษณ์ (ม.ล. เพ็ญยศ
อิสรเสนา ณอยุธยา)

๔) คุณหญิงวิจารณ์จักรกิจ (เพ็ญน ส่วาทะสุข) เกิด
พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นธิดานายวัน สิทธิสาริบุตร และพิ่ง เป็นภรรยา
นายนาวาเอกพระยาวิจารณ์จักรกิจ (บุญรอด ส่วาทะสุข) ร.น.
มีบุตรธิดาด้วยกัน คือ :-

(๑) สมบูรณ์ โปษยานนท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๕๘ ภรรยา
นายลำควน โปษยานนท์

(๒) บุญพร้อม ส่วาทะสุข เกิด พ.ศ. ๒๔๖๑

(๓) นายบุญฤทธิ ส่วาทะสุข เกิด พ.ศ. ๒๔๖๓

(๔) นายสมพงษ์ ส่วาทะสุข เกิด พ.ศ. ๒๔๖๕

(๕) นายอรุณ ส่วาทะสุข เกิด พ.ศ. ๒๔๖๕

(๖) นายบุญยืน สวาทะสุข เกิด พ.ศ. ๒๔๗๑

(๗) ถ้ำควน สวาทะสุข เกิด พ.ศ. ๒๔๗๓

๕) นายสีนวล สิทธิสาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็น
บุตรนายวัน สิทธิสาริบุตร และพี่ มีบุตรกับทองพูน คือ :-

(๑) นายอำพัน สิทธิสาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๖๒

(๒) อำภา สิทธิสาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๖๕

(๓) น้อย สิทธิสาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๖๕

(๔) มานิจ สิทธิสาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๗๑

(๕) มณี สิทธิสาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๗๓

๖) นางอาทรปฎิทัตติ (ผาด หงสนันท์) เกิด
พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นธิดานายวัน สิทธิสาริบุตร และพี่ มีบุตร
กับอำมาตย์โท พระอาทรปฎิทัตติ (กฤษ หงสนันท์) คือ :-

(๑) ฉวี หงสนันท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๑

(๒) นายจิตต์ หงสนันท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๒ ตาย

พ.ศ. ๒๔๖๘

(๓) นายประเสริฐ หงสนันท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๓

(๔) เกหลง หงสนันท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๕

(๕) นายศรกฤษ หงสนันท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๗

(๖) นายอิสรา หงสนันท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๕

(๓) เกษณ หงสนันท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๗๑

(๔) ผาสุข หงสนันท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๗๖

๗) นางสาวสียากรพิพัฒน์ (ทองคำ บุญ-หลง) เกิด พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นธิดานายสุก สิทธีสาริบุตร และแดง เป็นภรรยาอำมาตย์โท พระสาธิตากรพิพัฒน์ (เฉลิม บุญ-หลง) มีบุตรธิดาด้วยกัน คือ :-

(๑) อำมาตย์โท พระศรีพลพัทธ (อรุณ บุญ-หลง) เกิด พ.ศ. ๒๔๓๕

(๒) รองอำมาตย์เอก ทวีสวัสดิ์ บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๔๑

(๓) พระมหาอำพัน บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๔๔

(๔) รองอำมาตย์โท ศิริประภา บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๔๖

(๕) นายปพาฬ บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๔๕

(๖) สาหรี บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๕๐

(๗) เกษม บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๕๒

(๘) นายอุดม บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๕๖

(๙) ภูาลันวี บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๕๕

(๑๐) นายจรูณรัตน์ บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๖๒

(๑๑) นิลประไพ บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๖๔

๘) นายบัน สิทธิสาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็น
 บุตรนายเลี่ยม สิทธิสาริบุตร และทิม มีบุตรกับเรไร คือ :-
 นายอร่าม สิทธิสาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๕๘

๙) ชูบ เกิด พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นธิดานายเลี่ยม สิทธิ-
 สาริบุตร และทิม มีบุตรกับนายประเด ศรุตานนท์ คือ :-
 นายสมบัติ ศรุตานนท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๕๓

